



RÁCZ GYÖRGY
Mátyás király kutyája

*Az 1464. évi címerreform**

King Matthias's dog. The Heraldic Reform of 1464

In this study, the author demonstrates that on King Matthias's great seal and secret seal of 1464, contrary to earlier scholarship, the charge depicted in the escutcheon of the armorial ring is not a marten but a dog. This canine companion coat of arms was not subsequently adopted into royal heraldic representation, unlike the Bosnian crown(s) taken over in 1464, which consistently occupied a prominent place in the royal armorial programme. According to the author's hypothesis, the coat of arms depicting a dog was likewise "discovered" by the king during the Bosnian campaign – much like the Bosnian crown – and the two motifs were therefore introduced together on the new royal seals. For heraldic and constitutional reasons, the coat of arms bearing the dog cannot have represented Slavonia. Although Bulgaria might at first sight appear a plausible candidate, the prevailing political circumstances lead the author to assume that the emblem originally symbolised Herzegovina. Its antecedent may have been the coat of arms with three greyhounds, symbolising the land of the Slavs, preserved in Western European armorials. Following the loss of Počitelj and Herzegovina in 1471, the canine coat of arms also lost its political significance. After the accession of Władysław II Jagiellon, the new ruler, out of respect for tradition, adopted his predecessor's heraldic representation, a practice continued by his son; moreover, the canine emblem can still be identified under the first Habsburg rulers and in the symbolic repertoire of John Szapolyai, although its later symbolism and meaning may by then have faded from memory.

Hunyadi Mátyás 1464. évi koronázása alkalmából jelentős uralkodói címerreformot hajtott végre. Az eddigi szakirodalomban nem kellően hangsúlyos, hogy ez a mozzanat maradandó következményekkel járt, meghatározta valamennyi őt követő uralkodó, tehát nemcsak a Jagellók, hanem Szapolyai János és a 16. századi Habsburgok címerrepresentációját is. A reform lényege, hogy új titkos és nagypecsétet vésztett, amelyeken – Luxemburgi Zsigmond 1405-ben bevezetett újítását követve – a fő pajzs körül úgynevezett címergyűrűt vagy címerkoszorút alkalmazott. Ezeket a kísérőcímereken

a magyar korona joghatósága alá tartozó ország régóta használt címerén – Dalmácia három leopárdfeje – kívül két, eddig a magyar királyi reprezentációban nem szereplő ország vagy tartományi (?) címert is láthatunk. Az egyik egy pajzsba helyezett nyílt korona, amely fontos helyen, a kettőskereszttel párban található, alatta pedig – a dalmát leopárdokkal párban – egy jobbra felfelé haránt futó négylábú állat szerepel.

Mátyás trónra lépte utáni címerrepresentációjában nem szeretett volna elmaradni elődeinek előkelőséget jelképező, több országot szimbolizáló, összetett heraldikai programjától. Velük ellentétben azonban neki nem voltak egyéb országai, csak Magyarország (és Horvátország). E hiányt csakis úgy lehetett megoldani, ha egyrészt a családi címeréből vett át motívumokat, másrészt pedig „feltüntette Dalmácia (mint a magyar király intulatiójában Magyarország mellett egyedülként már címerrel rendelkező terület) jelképét.”¹ Az igénycímeként a Szent Koronának alávetett régi társországok közül Dalmáciát az 1405 óta szereplő dalmát leopárdfejek jelképeztek.² Mátyás koronázása előtti, 1458 és 1464 márciusáig

* A témát először 2014-ben „A Jagelló-kor heraldikai reprezentációja” címmel tartott előadásban vázoltam a Magyar Nemzeti Levéltár és az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont által szervezett „A Jagellók Magyarországa. Új kutatások és eredmények” című konferencián, majd részletesen egy 2019. október 16-ai szakmai rendezvényen (Középkori esték) fejtettem ki „Mátyás király 1464. évi címerreformja” címmel. Az itt elhangzott visszajelzések sok hasznos észrevételt tartalmaztak, amit ezúton is köszönök a résztvevőknek. Lényegi részeit leírtam Kurecskó Mihály A magyar királyi kettőspecsétek heraldikája 1526–1848 című PhD-értékezéséhez írt opponensi véleményemben. (2022. december 21. Szegedi Tudományegyetem) – Jelen dolgozat főbb eredményeit (ugyanezen címmel) a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság „Változások és hagyományok a kutatás módszertanában – Napjaink genealógiája és heraldikája az új kutatási lehetőségek tükrében” című konferenciáján mondtam el 2025. szeptember 29-én.

1 Kőrmendi Tamás: Dalmácia címere a középkori magyar királyok heraldikai reprezentációjában. In: Archivarius Historiarumque Magistra. Történeti Tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára. Szerk. Kádár Zsófia – Lakatos Bálint – Zarnóczki Áron. Bp. 2013. 398–399.

2 Uo. 391–408.



1. kép – Hunyadi Mátyás 1458–1464 között használt titkos pecsétje (HU-MNL-OL-DL 39298.)



2. kép – Hunyadi Mátyás 1464–1490 között használt titkos pecsétje (HU-MNL-OL-DL 45219.)



3. kép – Hunyadi Mátyás 1464–1490 között használt nagypecsétjének előlapja (HU-MNL-OL-DL 38998.)



4. kép – Hunyadi Mátyás 1464–1490 között használt nagypecsétjének hátlapja (HU-MNL-OL-DL 38998.)

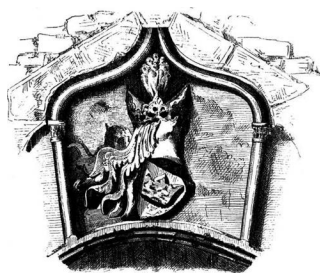
használt pecsétjein jóval szerényebb volt a heraldikai reprezentáció, mint elődeinél és nála 1464 után. Első titkospecsétje egy negyedelt pajzsot mutat, rajta nyílt, liliomos koronával. Az első negyede a hétszer vágott magyar címer, a második kettőskeresztes, a harmadikban a három dalmát leopárdfej van, a negyedikben pedig a jobbra ágaskodó besztercei orosz-lán, a szív-pajzsban a Hunyadi-holló.³ A bírói pecsétje – ezt

³ Hunyadi Mátyás, a király: hagyomány és megújulás a királyi udvarban, 1458–1490. A 2008. március 19. – június 30. kiállítási katalógus. Szerk. Farbak Péter et al. Bp. 2008. 243. (4.19. sz. Ráczy György szócikke).

nem változtatta meg 1464-ben – annyiban különbözik csak ettől, hogy nincs szív-pajzs, a negyedik mezőben pedig a Hunyadiak csőrében gyűrűt tartó hollója szerepel.⁴

Az 1464. március 29-én történt koronázásra készített felségi kettőspecsét egyértelműen a zsigmondi hagyományokat követi, erőteljes heraldikai reprezentációja háttérben egy uralkodói címerreformot feltételezünk. A trónon ülő uralkodót ábrázoló előlapon hét kísérőcímer található, heraldikai sorrendben: a magyar kettős kereszt, a magyar vágások, egy

⁴ Hunyadi Mátyás, a király i. m. 245. (4.24. sz. Ráczy György szócikke).



5. kép – Jajca várán a 19. században látható címer (Asbóth János: Bosznia és a Hercegovina. Uti rajzok és tanulmányok. II. 1887. 144.)



6. kép – Jajca várán ma látható címer (<https://visitbih.ba/kulturno-historijski-spomenci-koji-svjedoce-o-bogatoj-proslosti-jajca/kraljevski-grb-kotromanica/>)

balra haránt futó négylábú állat, egy koronát ábrázoló címer, balra forduló besztekercei oroszlán, a dalmát leopárdfejek, végül legalul a Hunyadiak hollója. A hátlapon a középső fő helyet a hétszer vágott pajzs foglalja el, körülötte: kettős kereszt, koronás pajzs, dalmát leopárdfejek, négylábú állat, besztekercei oroszlán és Hunyadi-holló.⁵ Az ezzel párhuzamosan használatba vett második titkos pecsét a felségpecsét hátlapjának kompozícióját követi.⁶ A kísérőcímerek közül a besztekercei oroszlán és a Hunyadi-holló egyértelműen családi címerként⁷ került a pecsétre, a dalmát leopárd 1405 óta megszokott eleme a címergyűűrűknek,⁸ egyedül a korona és a négylábú állat azonosítása kérdéses még.

A Mátyás titkos és felségi pecsétjén 1464-ben megjelenő, egy nyílt koronát ábrázoló címer – az utóbbin mind az előlapon, mind a hátlapon – értelmezése nagyon problematikus volt a régebbi szakirodalomban, hiszen a korábbi, Boszniára vonatkoztatást Kumorovitz L. Bernát 1932-es, Mátyás pecsétjeit feldolgozó tanulmánya óta általában Galíciára értelmezte a szakirodalom. Ma már a kutatók többsége egyértelműen Bosznia koronájaként értelmezi Mátyásnál és a Jagellóknál is.⁹

5 Hunyadi Mátyás, a király i. m. 242. (4.18. sz. Rácz György szócikke, képe 117.).

6 Hunyadi Mátyás, a király i. m. 243. (4.20. sz. Rácz György szócikke). A 2008-as Mátyás kiállítás katalógusába írt szócikkeim kéziratában a koronát határozottan Boszniára vonatkoztattam, amit a szerkesztő (Spekner Enikő) Galíciára javított a többségi szakirodalomra hivatkozva, beleegyezésemmel így is jelent meg.

7 Az 1453. évi Hunyadi Jánosnak szóló címereslevél alapján. *Sölch Miklós*: V. László magyar király címerbővítő oklevele Hunyadi János besztekercei örökös gróf részére. In: A Hunyadiak címereslevelei 1447–1489. Szerk. Avar Anton. Bp. 2018. 44–49.

8 Történetének alapos körüljárása: *Körmendi T.*: Dalmácia címere i. m.

9 A problémát összefoglalja *Rácz György*: A Jagellók heraldikai reprezentációja. In: *Temetetlen Mohács. Az 1526. és az 1687. évi csata új kutatási eredményei = Unburied Mohács. New Research Results on the Battles of 1526 and 1687.* Szerk. Varga Szabolcs. Bp. 2024. 76–78. A boszniai uralkodók koronás címerszimbolikájához fontos: *Emir O. Filipović*: Grbovi u Jajcu – The Coats of Arms in Jajce. Grb i Zastava (Glasnik Hrvatskog grboslovnog i zastavoslovnog društva – Bulletin of the Croatian Heraldic & Vexillologic Association) Number 8, Volume IV; Zagreb, November 2010. 13–15. és *Emir O. Filipović*: 'Creatio Regni' in the Great Seal of Bosnian King Tvrtko Kotromanić. A Companion to Seals in the Middle Ages. Ed. Laura J. Whatley. Leiden–Boston [2019] 272.



7. kép – II. Ulászló 1493-tól használt magyar nagypecsétjének előlapja (MTA-K-324-503. [HU-MNL-OL-DF 244145.])



8. kép – II. Ulászló 1493-tól használt magyar nagypecsétjének hátlapja (MTA-K-324-503.[DF 244145.])

A koronás címernél nagyobb problémát jelent a Mátyásnál jobbra, illetve Ulászló pecsétjén a haránt balra felfelé futó állat értelmezése: egyetlen korabeli írott forrásunk sem azonosítja, ráadásul az újkorban ebben a formában el is tűnik a pecsétéről. Először Mátyás koronázása után készített kettőspecsétjén és második titkos pecsétjén szerepel 1464-ben, továbbá felkerült II. Ulászló és II. Lajos pecsétjeire is,¹⁰ sőt a haránt futó áll-

10 *Rácz György*: A Jagellók heraldikai reprezentációja i. m. 63–90.



9. kép – II. Lajos titkos pecsétje (HU-MNL-OL-DL 91068.)



10. kép – Szapolyai János magyar királyi titkos pecsétje egy 1537-es oklevélén (HU-MNL-OL-P 108-44.-D.-109.)

lat még tovább öröklődött. Ugyanebben a formában köszön vissza Szapolyai János pecsétjén és Habsburg Ferdinánd első és második kettőspecsétjén, valamint Habsburg Miksa pecsétjein is, tehát a magyar királyi pecséteken csak a 16. század végén szűnt meg a jelenléte, nyilvánvalóan összefüggésben az akkori „címerrendezésekkel”.¹¹ Dinasztiákon átívelő

11 Képek: Kurecskó Mihály: A magyar királyi kettőspecsétek heraldikája 1526–1848. H. n. 2020. 105. (I. János), 107., 147. (I. Ferdinánd), 149. (I. Miksa). A leírásban (12.) a szerző Bulgária farkasának tekinti ezeket, amit vitatok (ld. alább). A címerrendezésekre: Pálffy Géza: Magyar címerek, zászlók és felségjelvények a Habsburgok dinasztikus-hatalmi reprezentációjában a 16. században. Történelmi Szemle 47. (2005) 3–4. sz. 241–275.



11. kép – Habsburg Ferdinánd második kettőspecsétjének hátlapja (HU-MNL-OL-P 53-1.-1559.-1.)

örökséggel állunk tehát szemben, ahol az *origo* Mátyáshoz vezet minket. A mátyási pecséteken feltűnő négylábú futó állat értelmezése a legkorábbi irodalomban evidensnek tűnt: a hagyományos nézet szerint ez a szlavón nyest (vagy menyét).

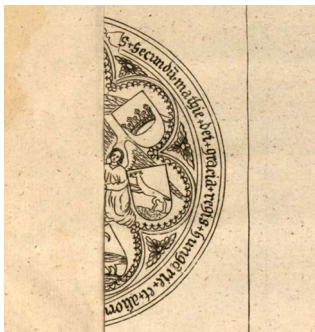
Szlavónia nyestje?

Alighanem Palma Károly,¹² majd őt követve Pray György¹³ volt az első, aki a Mátyás pecsétjein megjelenő állatot Szlavónia nyestjének értelmezte, azóta a pecséteknek ez a magyarázata a szakirodalomban nagyon következetes.¹⁴ A szlavón

12 Franciscus Carolus Palma: *Heraldicae regni Hungariae specimen regia, provinciarum, nobiliumque scuta complectens conscriptum*. Vindobonae 1766. 55–63.

13 „Sensim etiam Insignia regnorum et provinciarum juris Hungarici locum in sigillis obtinuerunt. Sigismundus Dalmatiae, Mathias Corvinus Slavoniae Insignia, primi sigillis intulerunt, Croatiae, Bosniae, Serviae, et reliquarum provinciarum, quae ad coronam regni Hungariae spectant, Insignia, primum sub regibus stirpis Austriacae, in sigillis adhiberi coeperunt.” Georgius Pray: *Syntagma historicum de sigillis regum, et reginarum Hungariae pluribusque aliis*. Budae 1805. 71. A kötetben közölt rajzokon a szerző egyértelműen nyestet akart látni, ezt tükrözi az ábrázolás. (Tab. XII., XV.) (Internetes elérhetősége: https://reader.digitale-sammlungen.de/fs1/object/display/bsb10362389_00213.html.)

14 Kumorovitz Bernát Lajos: Mátyás király pecsétjei. *Turul* 46. (1932) 8–9.; Balogh Jolán: A művészet Mátyás király udvarában. I–II. Bp. 1966. II. 296.; Bodor Imre: A magyar korona legkorábbi ábrázolásai. *Ars Hungarica* 8. (1980) 22.; Schallaburg ’82. Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458–1541. 8. Mai–1. November 1982. Wien 1982. 213–214. (96. sz. – Bándi Zsuzsanna); Bándi Zsuzsanna: A Magyar Országos Levéltár Mátyás-kori pecsétkiállításának katalógusa (1990. április 6. – október 6.). *Levéltári Közlemények* 62. (1991) 68–69. (5. sz. pecsét); Bertényi Iván: Címerváltozatok a középkori Magyarországon. *Levéltári Közlemények* 59. (1988) 1. sz. 84.; Megpecsételt történelem. Középkori pecsétek Esztergomból. Szerk. Hegedűs András. Esztergom 2000. 61. (37. sz.), 63. (39. sz.) (Wehli



12. kép – Pray György rajza Mátyás felségpecsétjéről (13. jegyzet)



13. kép – Egy IV. Béla-kori báni dénár nyestes oldala (<https://one.bid/en/coins-hungary-slavonia-denar-bela-iv-1235-1270/911095>)



14. kép – Az 1496. évi szlavóniai címereslevele címerképe (Ivan Bojničić-Kninski: Grbovnica kraljevine Slavonije i. m. 23.)

nyest jelképe a szlavóniai báni dénárok ábrázolásából származik. Szlavóniában a bán által a király nevében vert ún. báni dénárokon szereplő állatot a numizmatikai irodalom egyetemesen nyestnek tekinti: a báni dénárok éremrajza ugyanis közel egy évszázadig (1255–1349) tartó verésük idején állandó volt. Az egyik oldalon a belső körben jobbra, később balra futó nyest látható két csillaggal. A másik oldal rajza kettős kereszt, alsó szára alatt két egymással szembenéző koronás fej látható. A kereszt felső szárának két végében csillag, illetve félhold, alsó szárának két végén változó jegyek, betűk vannak. Általános vélemény, hogy az éremrajz nyestje, csillaga és félholdja – Hóman Bálint szavaival –, „Szlavónia címerképéből” került a pénzekre.¹⁵

Tünde); Körmendi T.: Dalmácia címere i. m. 397.; Antonín Kalous: Pečeti Matyáše Korvína (v kontextu jeho české vlády). Olomoucký archivní sborník 16. (2018) 89.

15 „Bei der Wichtigkeit, welche der Bearbeitung und dem Exporte von Marderfellen zukam, ist es erklärlich, dass dieses Thier als Wappenbild in das Wappen Slavoniens aufgenommen wurde, und dass auch die Münzen, die es enthielten, darnach Marturini genannt wurden.” *Ciro Truhelka*: Die Slavonischen Banaldenare. Ein Beitrag zur croatischen Numismatik. Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina 6. (1899) 328–477., az idézet 369. Rá hivatkozik Hóman Bálint: Magyar pénztörténet 1000–1325. Bp. 1916. 336–337: „Az éremrajz nyestje, csillaga és félholdja Szlavónia címerképéből került a pénzekre.”; „A pénz nem jó ezüst-tartalmánál fogva általános keletű volt az országban s Erdélyben (Kolozsvárt) is verték mindig az eredeti szlavin címerrel és felirattal.” A Pallas nagy lexikona. Bp. 1893. II. 581. (báni pénzek). „János báni dénárain szerintünk a szlavin bán jelvényeként a j. futó nyest szerepel, fölötté csillaggal s alatta olykor csillaggal, olykor kereszttel.” *Thallóczy Lajos*: A Blagay-család címere. In: A Blagay-család oklevéltára. Szerk. Thallóczy Lajos – Barabás Samu. Bp. 1897. CCLXII.; Hóman Bálint a későbbiekben már óvatosabban fogalmazott: „E rajz jellemző maradt a báni pénzekre, melyeknek előlapján

Ezt, a Szlavónia címerére általában hivatkozó megközelítést látszólag megerősíti a szlavóniai királyi címeradomány, amely Szlavónia tartományi címerére az első konkrét adat. II. Ulászló király ugyanis – az oklevél szerint egyértelműen szlavóniai nemesek kezdeményezésére – 1496-ban címereslevelet adományozott Szlavóniának, amit egy esztendő múlva pecsétadomány is követett. A címereslevél szavai szerint a Drávát és a Szávát jelképező két ezüst pólya között futó nyest (*mardurem*) a tartomány régi jelképe (*antiquum eorum insigne*), amit a király – mivel a szlavin nemesek bizonyos okok miatt ezt kívánják – újraadományoz és kiegészít.¹⁶

a későbbi szlavin címér főalakja – futó nyest – és a Moneta regis (v. ducis) pro Sclavonia körirat látható.” (kiemelés tőlem). *Hóman Bálint*: A magyar címér történetéhez. Turul 36. (1918–1921) 5. „Érdekes analógiát ad a szlavin címér, melynek nyestje sokkal előbb tűnik fel a báni dénárokon, mint a pecséteken. Itt különben a címér numizmatikai eredete is nyilvánvaló, mert a pénzen látható nyest ... a nyestbőr ... jelképe.” Uo. 6.; „A félhold és csillag nemcsak a C. N. H. I. 197. sz. András-féle szlavóniai vereten, hanem egy százon át az összes báni dénárok hátlapján is szerepel, míg az előlapon a későbbi szlavin címér nyestjét látjuk.” *Hóman Bálint*: II. András- és IV. Béla-kori szlavin dénárok. Numizmatikai Közöny 18–19. (1919–1920) 33.; „A nyest, Szlavónia címerének egyik alkatrésze, valószínűleg annak a jelölül került a pénzre, hogy 12 ilyen dénárral kellett vagy lehetett a nyestadót megváltani.” *Jeszenszky Géza*: A szlavin báni dénárokról. Az Érem 6. (1928) 20. A későbbi numizmatikai irodalom is óvatosan fogalmaz: „A két csillag közt ugró nyest, amely később Szlavónia címere is lesz, a nyestbőrával lehet kapcsolatban.” *V. Székely György*: Szlavin báni pénzverés. A Magyar Numizmatikai Társulat évkönyve, 1978. 74. Van kevésbé óvatos vélemény is: „Szokatlan viszont, hogy mindkét dénár esetében elhagyta az éremképből a szlavin címerállatot – a futó nyestet – amely száz éven keresztül a szlavin pénzverés önállóságát szimbolizálta.” *Gerlovics Szilveszter* – *Soós Ferenc*: Anjou István herceg szlavin pénzei. Numizmatikai Közöny 108–109. (2009–2010) 211. Abban nem egységes a szakirodalom, hogy melyik oldal tekinthető előlapnak, illetve hátlapnak.

16 „... nomine et in persona universitatis nobilium regni nostri Sclavonie nostre maiestatis accedentes in conspectum, exponere curaverunt, quod quamvis illud regnum nostrum Sclavonie ab antiquo habuerit pro armorum insigni unum mardurem et hiis armis usque in presenciarum semper usum fuerit, et eiusdem universitas universaliter usa exstiterit, tamen propter certas causas et rationes cuperent idem regnicole hoc armorum insigne per nostram maiestatem renovari et sibi de novo ad perpetuam memoriam renovatum condonari. Nos igitur, qui prefatum regnum nostrum Sclavonie et eiusdem regnicolas, nichilominus, quam alia regna et dominia nostra et eorundem incolas cupimus, non solum in antiquis legibus, iuribus et consuetudinibus suis conservare, sed etiam maioribus honorum titulis de regia nostra providencia et libertate decorare, nam regnum hoc inter duo flumina, videlicet Savum et Dravum constitutum, contra et adversus Thurcos, Christianitatis perpetuos hostes et inimicos, sibi proxima loca tenentes, continua bella exercet, et ita se armis tutatur et conservat, ut vix eam regionem Thurcus unquam ingreditur, quin accepta gravissima clade et calamitate ex eodem regno nostro recedat. Quapropter non immerito hoc ipsum regnum nostrum unum precipuum scutum vel potius antemurale huius regni nostri Hungarie apellaverimus. Ut itaque hoc ipsum regnum nostrum Sclavonie atque universitas fidelium nostrorum in eodem constituta, nostram regiam munificenciam persenciat et experiatur liberalem, hec arma...” 1496. dec. 8.: Hrvatski Državni Arhiv, Armale 4. (HU-MNL-OL-DL 286307. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény.]) – Kiadása: *Ivan Bojničić-Kninski*: Grbovnica kraljevine „Slavonije”. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*. [Új sorozat] 1. (1895) 14–22. Az oklevél szokásosan *regnum*nak nevezi Szlavóniát, csakúgy, mint a következő évben kapott pecsét: SIGILLUM NOBILIIUM REGNI SCLAVONIE 1497. Régóta tisztázott a magyar szakirodalomban, hogy a regnum szó használata ellenére Szlavónia a középkorban nem tekinthető külön országnak, csak különkormányzattal bíró tartománynak. *Györffy György*: Szlavónia kialakulásának oklevélkritikai vizsgálata. *Levéltári Közlemények* 41. (1970) 2. sz. 223–240.

A nyest-jelkép címerként történő használatáról azonban nincs korábbi adatunk, ugyanis a báni dénárokon futó állat sosincs pajzsba foglalva (ráadásul mindig vízszintesen fut, sosem háránt).¹⁷

Az eddigi szakirodalom nem tette fel a kérdést, hogy mióta volt, lehetett egyáltalán Szlavóniának címere, valamint, ha korábban is volt, miért kellett a királytól újból megkapnia 1496-ban. A szakirodalom kimondva vagy hallgatólagosan a báni dénárokon szereplő nyestet tekint a címer korai előfordulásainak, ez azonban csak feltételezés, ami semmivel sem igazolható. Még ha így is lenne, a báni dénárok utolsó darabjai (1349) után az 1496-os címereslevél lenne az első heraldikai emlék, és ez túlságosan hosszú idő, 150 év a folyamatos használat feltételezésére. Mégsem maradt egyetlen forrás sem a használatára 1350 és 1496 között. Miért lett volna a 13–14. században önálló tartományi címere az ország részét képező Szlavóniának, amikor a társországi státuszú Dalmáciának is csak a 14. század második felétől mutatható ki a nemzetközi reprezentációban használt jelképe?¹⁸ Hol, mikor és ki használta volna Szlavónia tartományi címerét a 13–14. században? Kellett-e bármire tartományi címer Szlavóniának a 15. század vége előtt? Az utóbbi kérdésre a válasz egyértelműen nem, mert az országrésznek nem volt rá semmi szüksége.¹⁹ A báni dénárokon szereplő ábra – semmiképpen nem nevezném címernek – csak a pénzeken volt használatos Szlavóniában, de a 14. század közepén ennek a használata is megszűnt. Legfeljebb Szlavóniára jellemző jelképként értelmezhetjük. Nagyon problematikus tehát az 1496-os címereslevél nyestjét a báni dénárokon futó állattal – folyamatos használatot feltételezve – összekapcsolni. Az önálló szlavón címer nyilvánvalóan beszelő címer, az ősi adó, a nyestbőradó (*mardurina*) nevéből

származik. A Drávántúli terület, elsősorban Szlavónia, valamint keletebbre: Pozsega, Valkó és Baranya megye drávántúli részének jellegzetes királyi adója volt a marturina, amit magyarul nyestnek neveztek. Eredetileg természetben szedték, illetve fizették, Kálmán király óta pénzben.²⁰ Logikus a feltételezés, hogy ez volt az oka annak, hogy 1496-ban a szlavóniai nemesek a nyestet választották címerképül. Az is valószínű, hogy ismerhették a korábbi báni dénárok nyesteknek értelmezett képét, és a 15. század végén gondolhatták azt, hogy már akkor is címerként használták. Az önálló szlavón tartományi címer valóban ebből született meg, de véleményem szerint csak a 15. század végén. Ez nyilvánvalóan nem volt független attól, hogy a 15. század végétől adatolható a kockázott horvát címer használata is, amit joggal köt az osztrák és a horvát kutatás Habsburg Miksa római (német) király személyéhez, hiszen az ő környezetében bukkan fel az 1490-es években.²¹ Mivel nem maradt nyoma „hivatalos” horvát címeradománynak, csak a használatról maradtak emlékek, a feltételezés szerint a császár hangsúlyozni akarta saját, Horvátországra támasztott trónigényét, ezért egy sakktábla ábrájú külön horvát címert terveztetett 1494/95-körül.²² II. Ulászló 1496-os szlavóniai címeradománya tehát nyilvánvalóan Miksa törekvéseire adott válaszlépésként értelmezhető Szlavónia vonatkozásában. A Jagelló királyhoz hű szlavóniai magyar és horvát

Varga Szabolcs: Az 1527. évi horvát-szlavón kettős „királyválasztás” története. Századok 142. (2008) 1090–1092.

17 Meg kell még említeni, hogy volt néhány sikertelen próbálkozás a szakirodalomban, hogy szlavón báni pecséteken lévő állatokat nyestként azonosítsanak. Donászy Ferenc a Héder nembeli bánok pecsétjein vélt felfedezni nyest telamónokat: „Az egykorú ábrázolásokkal való összehasonlítás valószínűtlenné teszi, hogy ezek a kis állatok oroszlánok. Tekintettel arra, hogy Henrik és János is horvát-szlavón bánok voltak, igen valószínű, hogy ezek a kis állatok nyestet ábrázolnak, amint Szlavónia címerében az ma is szerepel, annak emlékére, hogy Szlavónia nyestbőrrel fizette adóját. Itt összekapcsolták a családi címet és a horvát báni méltóságot.” Donászy Ferenc: Az oroszlán ábrázolása a magyar heraldikában. Turul 52. (1938) 11. A Héder nemzetségből származó tisztségviselők pecsétjein különböző formában és irányokban megjelenő állatfigurák értelmezése vitatott. Nem egységes az ábrázolásuk, van olyan pecsét, ahol nyestnek – épp a két legkorábbi (1273, 1285) pecséten –, van olyan, ahol oroszlánnak vagy kutyának értelmezhető, de egyes pecséteken egyértelműen griff és sarkány is látható. Csoma József: Magyar nemzetségi címerek. In: Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Bp. 1995. 1232–1235. Én nem látok kapcsolatot a Héder telamónok és a szlavón nyest között. Novák Ádám legutóbb Tallóci Matkó horvát–dalmát–szlavón bán pecsétjén sejtett „jobb oldalon ágaskodó kétfarkú nyest (?)” ábráját. Novák Ádám: Sokpecsétés oklevelek a Cillei család levéltárából. Aetas 37. (2022) 2. sz. 93.

18 Körömdi T.: Dalmácia címere i. m.

19 Amennyiben a szlavón megyei köznemesség 1477-es, Mátyás királytól kapott, a bán helyett önálló, választott kapitány vezérlete alatti hadba vonulását a gyakorlatban is megvalósuló eseménynek tekintjük (Varga Sz.: Az 1527. évi horvát-szlavón kettős „királyválasztás” i. m. 1095.), ez lehetne az első alkalom a nyestes szlavón címer valószínű alkalmazására.

20 Weisz Boglárka: Királyi adók Szlavóniában a középkor első felében (11–14. sz.). In: Aktualitások a magyar középkorkutatásban. In memoriam Kristó Gyula (1939–2004). Szerk.: Font Márta – Fedeles Tamás – Kiss Gergely. Pécs 2010. 125–140.

21 Erreld. Rác Gy.: A Jagellók heraldikai reprezentációja i. m. 82. – Miksa heraldikai programjáról jó összefoglaló a bosnyák címer szemszögéből: Emir O. Filipović: Trijumfalni slavoluk cara Maksimilijana i bosanska heraldika. Godišnjak Jahrbuch 39. (2010) 173–187.

22 Bár a legújabb horvát címertörténeti monográfia a magyar történészek álláspontjával több részletében nem egyezik (például a dalmát címer történetében, az ún. „Háromegye Királyság”, a Regna Tripartita [Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae] és jelképrendszerének középkorra történő visszavetítésében), a horvát címer 1494 körüli, Habsburg Miksa császár kezdeményezésére történt megalkotásában egyet tudok érteni a szerzőkkel (Mate Božić – Stjepan Čosić: Hrvatski grbovi. Geneza, simbola, povijest. Zagreb 2021.). Mindez pontosan összefügg Miksa és a horvát nemesség közeledésével, Miksa azon törekvéssel, hogy Horvátországot mind jobban magához kösse a török elleni szövetség ígéretével. Sokcsevits Dénes – Varga Szabolcs: A horvát szábor története. Bp. 2022. 51–52. Mate Božić és Stjepan Čosić szerint a sakktábla eredetileg egy várfal (erőd – védőfal, németül: zwingmuer) stilizált ábrázolása lehetett, amely az Antemurale Christianitatis – a kereszténység bástyája – fogalmát szimbolizálta, amely akkoriban Horvátország jól ismert metaforája volt (különösen a horvát nemesség soraiban használták), tekintettel a törökök elleni közös európai küzdelemre. A szerzők szerint a császári kezdeményezést a horvát nemesség hivatalosan Habsburg Ferdinand 1527. január 1-jei horvát királlyá választásakor fogadta el, amikor is az oklevelet kockázott pajzsú és a „REGNI SIGILLUM” feliratú pecséttel erősítették meg. A szerzők nyitva hagyják a kérdést, vajon a pecsétet kifejezetten erre az alkalomra tervezték-e. A pecsétnyomóba ugyanis a köriratot megfordítva vették be, és feltehetően az oklevél függő többi pecsét nyomóját is ugyanaz a vésnök készítette, talán kifejezetten erre az eseményre, sietősen. Vö. Sufflay Milán: A Társországok címerei. Turul 35. (1917) 53. Az oklevél jelenlegi jelzete: Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Allgemeine Urkundenreihe AUR 1527 I 01, in: Monasterium.net, URL <https://www.monasterium.net/mom/AT-HHStA/AUR/AUR_1527_I_01/charter>, accessed at 2024-08-15+02:00.

nemesek Miksa törekvéseit ellensúlyozva igyekeztek Szlavóniát megtartani II. Ulászló hűségén.²³

Ha elfogadjuk – ahogy a szakirodalom döntő része feltételezi –, hogy Mátyás a Szlavóniát jelképező nyestet ábrázolta volna az 1464-es pecsétjein, akkor nehezen tudnánk megmagyarázni az 1496-os szlavóniai címeradományt. A pecséteken lévő állat haránt futó heraldikai helyzete Hunyadi Mátyásnál, Jagelló Ulászlónál és II. Lajosnál, Szapolyai Jánosnál és Habsburg Ferdinándnál nem teszi lehetővé, hogy Szlavóniára vonatkoztassuk. Az 1496-os címereslevélben nincs szó arról, hogy megváltoztatná a király a szlavón tartomány címerét, hanem kifejezetten régi címerként adományozza azt. Ez pedig ellentétben áll a királyi pecsétek ábrázolásával. És vajon kiadott volna a király egy olyan címeradományt, amely ellenkezik elődje és az ő pecsétjének címerrepresentációjával és mindezt a címereslevélben szó nélkül hagyja? A címereslevélben a két folyó között vízszintesen jobbra futó, ténylegesen, a valósághoz hűen nyestként ábrázolt állat, és a csillag motívuma olyannyira különbözik a királyi pecsétek állatábrázolásától, hogy ezt nem lehetett volna szó nélkül hagyni. II. Lajos 1516-ban használatba vett titkos pecsétjén az 1496-os címereslevél ismeretében 20 év múlva sem változott a királyi representáció: ugyanaz a haránt lépő állat szerepel, mint Mátyásnál. A „hibát” továbbá sem Szapolyai, sem Ferdinánd nem „vette észre”, ők is ragaszkodtak (volna) az (ösi?) mátyási szlavón címerhez? Ezt így nem lehet címervariánsnak felfogni, más magyarázat szükséges.

Mielőtt azonban erre rátérünk, nem kerülhetjük meg azt a problémát, hogy – a címermotívumtól függetlenül – beilleszthető-e egyáltalán történeti ismereteinkbe egy 15. század második felében meglévő önálló magyar szlavóniai tartományi címerhasználat. A kérdést úgy kell feltennünk, hogy elképzelhető-e, hogy 1464-ben Mátyás Szlavóniát Boszniával együtt emelje pecsétjére? Mi motiválhatta volna a királyt a címerválasztáskor? Milyen érvek támogatnak egy efféle feltételezést?

Mátyás uralmának kezdetén, 1459–1463 között szinte névleges volt a királyi hatalom Szlavóniában. Vitovec János gond nélkül lépett a Cilleiek tartományúri hatalmának örökébe, és Mátyásnak hosszú évekbe került, amíg ügyes politikával képes volt őt fokozatosan a saját táborába terelni és a török elleni küzdelemre hangolni. Ez éppen 1463 májusára sikerült: Vitovec részt vett a török elleni háborúban és katonai tapasztalatai révén kulcsszerepe volt Jajca és környéke visszafoglalásában.²⁴ Az új pecsét készíttetésével szinte egy időben (1464. február) a király egy személy kezében egyesítette a szlavón báni, boszniai kormányzói és dalmát–horvát báni méltóságot, valamint a vránai perjelséget is, amiknek anyagi és katonai erejével könnyebben megvédheti az exponált Boszniát.

23 Az előzmények közé sorolható, hogy az 1493-as ubdinai vereség után a horvát politikai elit önálló politikai orientációt kezdett kialakítani, mivel a magyar király segítségében már nem, vagy nem teljesen bízott. 1495-ben Corvin János, Frangepán Bernát és a horvát rendek összegyűltek Bihács várában, ahol arról döntöttek, hogy Habsburg (I.) Miksa német-római császártól kérnek segítséget. Varga Sz.: Az 1527. évi horvát-szlavón kettős „királyválasztás” i. m. 1097.

24 Pálosfalvi Tamás: Vitovec János. Egy zsoldoskarrier a 15. századi Magyarországon. Századok 135. (2001) 458–459.

Elképzelhető tehát, hogy a boszniai háborúból bizonyosan Szlavónián keresztül hazatérő királynak ez a döntése tükröződik az ekkortájt készülő felségi és titkos pecsét programjában? A régi dalmát címer mellé bekerül a két újonnan „visszafoglalt”, a politikai nyelvezetben egyaránt *regnum*-nak nevezett tartomány: Bosznia és Szlavónia? Az újonnan kinevezett, gubernatori címmel is kiemelt bán (*regnum Bosne gubernator, necnon Dalmatie, Croatia et Slavonie banus*) a Pozsega megyei származású Szapolyai Imre lett, aki kezdettől fontos szerepet játszott Mátyás kormányzatában, és tevékenyen részt vett az 1463-as boszniai hadjáratban is.²⁵ A koronázás utáni méltóságsorokban közvetlenül a nádor után jön Szapolyai Imre boszniai kormányzó (*gubernator*) neve.²⁶ Vitovec átállásával ténylegesen a király akarata érvényesült 1463-tól a tartományban, tehát itt sem igénycímről van szó, csakúgy, mint Bosznia esetében, hanem ténylegesen meghódított és birtokba vett területekről beszélhetünk. Így akár nyugodtan feltételezhetnénk, hogy Szapolyai Imre és a király egyházi értelmisége (Zrednai János, Janus Pannonius) egy nyestet ábrázoló tartományi címer használatát ajánlotta Mátyás figyelmébe. Elfogadható a fenti gondolatmenet, vagy, ha nem, milyen érvek hozhatók fel ellene?

Bár, mint a fentiekből láthattuk, lehet logikus érveket felhozni arra, hogy Mátyás 1464-ben Bosznia mellé Szlavónia jelképét vette fel a címerkoszorúba, ezt a lehetőséget egyáltalán nem tartom valószínűnek. Elsősorban azért, mert a magyar uralkodók által használt középkori címerek közül Szlavónia kakukkfőkaként szerepelne Mátyás és a Jagellók heraldikai reprezentációjában egyedüli tartományi címerként. Boszniát egyértelműen a Szent Korona országainak csoportjához kell sorolnunk – ahogy Dalmáciát és Horvátországot is –, hiszen Rámaként szerepel a királyi titulátúrában. Egyértelműen önálló országnak – még ha Magyarországnak alávetett országnak is – tekintették, azaz nem volt Magyarország része. Szlavónia helyzete azonban teljesen más volt, mint Boszniaé. Bár Szlavóniát az Árpád-kor óta mindig önálló országnak (*regnum*) nevezték a politikai nyelvezetben, és sajátos jogszokással rendelkezett, ugyanakkor a Magyar Királyság integráns részének tekintették.²⁷ Részbe volt az országnak, amit a király bánján keresztül kormányzott, és a magyar királyok címeiben nem is volt benne, azt csak I. Ferdinánd vette fel – legkésőbb 1529 nyaratól.²⁸ Csak ekkorra érett

25 C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I–II. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak.) Bp. 2016. I. 93.; Neumann Tibor: Két nádor és egy vajda, avagy a Szapolyaiak útja a királyi trónig. In: Egy elfeledett magyar dinasztia: A Szapolyaiak. (Mohács 1526–2026. Rekonstrukció és Emlékezet) Szerk. Fodor Pál – Varga Szabolcs. Bp. 2020. 14–22.

26 C. Tóth Norbert – Horváth Richárd et. al.: Magyarország világi archontológiája i. m. 169–171.

27 Varga Sz.: Az 1527. évi horvát-szlavón kettős „királyválasztás” története i. m. 1087–1092.

28 Pálffy Géza: Magyar címerek, zászlók és felségjelvények a Habsburgok dinasztikus-hatalmi reprezentációjában a 16. században. Történelmi Szemle 47. (2005) 3–4. sz. 257. – Pálffy Géza szerint Ferdinánd címfelvétele azzal a küzdelemmel függhetett össze, amelyet Ferdinánd és Szapolyai János Szlavónia megszerzéséért 1527 óta folytatott. A horvátok Ferdinándot, a szlavón rendek pedig Szapolyait választották királlyá.

be Szlavónia ténylegesen külön országgá válása. Az 1464. évi törvény XIII. cikkelye pontosan kifejezi az Erdéllyel hasonlatos státuszát: „Szlavonországunkat és az erdélyi részeket minden régi szabadságukban, szokásukban és jogukban meg kell tartani.”²⁹ A két különkormányzattal rendelkező tartomány, Erdély – amit sohasem neveztek regnumnak, mindig csak országunk „erdélyi részeként” szerepelt a középkori forrásokban – és Szlavónia különállásának oka nyilván – számunkra most mellőzhető – korai történetében keresendő. Biztosan kijelenthető, hogy nincs nyoma önálló tartományi címerhasználatnak Szlavóniában 1496 előtt, Erdély esetében pedig az egész középkorban sem.³⁰ A vajdák és a bánok saját családi címeres pecsétjeiket használták akkor is, ha például a bán pecsétjét a „bánság pecsétjének” tekintették a szlavóniai nemesek.³¹ Miért vésette volna rá Mátyás a pecsétjére Bosznia jelképe mellett a Szlavóniát jelképező állatot 1464-ben, amikor a két területnek alapvetően más volt a magyar királysághoz való viszonyában a „közjogi” státusza? Szlavónia hiába volt névleg *regnum*, kormányzati és nemzetközi jogi szempontból valójában nem volt az, így esetleges címerének sem volt keresnivalója a királyi reprezentációban. A fenti érveket olyan erősnek gondolom, ami nem engedi meg a vizsgált címer Szlavóniaként történő értelmezését.

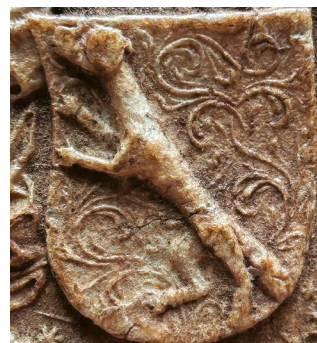
Milyen állat látható a pecséten?

Mindezek után van még egy olyan érv, ami nagyon megnehezíti a haránt futó állat Szlavóniaként történő értelmezését a királyi pecséteken, ami pedig perdöntő. Ha közelről megnézzük az 1464. évi felségi pecsétnyomóval készült lenyomatokat, akkor egyértelműen haránt futó, lógó fülű, dús farkú kutyát láthatunk címerként.

Mátyás titkos pecsétjén nem teljesen ugyanilyen a kutya ábrázolása, nagyobb a felső teste, hosszú a nyaka, dúsabb a farka, teste a nyakánál és az alsó testen elvékonyodik, de egyértelműen egy kutya van a pecséten. A II. Ulászló titkos pecsétjén lévő állat nagyon hasonlít a mátyásihoz, a felségi pecséten a kompozíció miatt balra fut az állat, amely egy álló fülű kutyát formáz. (Feje, orrának rövideje miatt nem lehet farkas ábrázolás.) Ha eddig kétségeink lettek volna, hogy mit is látunk a pecséteken, II. Lajos titkos pecsétjének a képe mindenkit meggyőzhet arról, hogy a vésnök egy heraldikai agarat formázott a pecsétnyomóra. Hátának domború testtartása, hosszú lábai egyértelművé teszik a kutya ábrázolást. Szapolyai János király titkos pecsétje pedig láthatóan Lajosét utánozza. Végezetül Habsburg I. Ferdinánd nagypecsétjén is egy tömzsi, kutyaszerű állat jelenik meg. (Hogy ez utóbbi esetben mit jelképezhetett, tárgyunk szempontjából mellékes.)



15. kép – A kutyás címer Mátyás felségi pecsétjének előlapján (HU-MNL-OL-DL 38998.)
Avar Anton felvétele



16. kép – A kutyás címer Mátyás felségi pecsétjének hátlapján (HU-MNL-OL-DL 38998.)
Avar Anton felvétele



17. kép – A kutyás címer Mátyás titkos pecsétjén (HU-MNL-OL-DL 045219.)



18. kép – A kutyás címer II. Ulászló felségi pecsétjén



19. kép – A kutyás címer II. Ulászló titkos pecsétjén (HU-MNL-OL-DL 74978.)



20. kép – A kutyás címer II. Lajos titkos pecsétjén (HU-MNL-OL-DL 91068.)

A pecséteken nem látható, hogy a kutyának nyakörve volna, ez a klasszikus heraldikában mindenképpen jellemzője a vadászkutya címerként történő megjelenítésének.³² Az angol heraldika többféle kutyaajtát ismer (talbot, greyhound), csakúgy, mint a Magyarországhoz közelebbi német heraldika is:

29 Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1458–1490 (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 19.) Ed. Francisci Döry et. al. Bp. 1989. 145.

30 „Magyarország erdöntúli része a mohácsi vész előtt nem volt önálló, tehát külön címere sem lehetett.” *Keöpeczi Sebestyén József*: Erdély címere. Turul 35. (1917) 33.

31 *Pálosfalvi Tamás*: Grebeni Hermanfi László alnádor. Egy tekintélyes szlavón köznemesi politikus pályaképe. Századok 142. (2008) 284.

32 A pecséteken haránt futó kutya ábrázolása nagyon hasonlít a heraldikai róka megjelenésére is. A Konrad Grünenberg címereskönyvében ábrázolt jobbharánt futó róka pontosan megegyezik a Mátyás és Ulászló pecséteken ábrázolt állat alakjával: http://daten.digital-sammlungen.de/bsb00035320/image_277. (Kapcsolat persze mégsem képzelhető el: ezek ugyanis a Fuchs von Fuchspurg, a Fux von Waltpurg és a Fux von Eppen családok címerei, csak az ábrázolásmód miatt említettem.)



21. kép – A kutyás címer
Szapolyai János titkos pecsétjén
(HU-MNL-OL-VI 117.)



22. kép – A kutyás címer
Habsburg I. Ferdinánd felségi
pecsétjén
(HU-MNL-OL-P 53-1-1559-1.)



23. kép – „Von dem Edlen künig
von Schlaffanien Richental”
(Forrás: 34. jegyzet)



24. kép – Az Uffenbachsche
címereskönyv három agara
(Forrás: 38. jegyzet)

Windhunk, Bracken (Leithund), Rüden (Dogge).³³ A magyar királyi pecsétek ötvözik a klasszikus heraldika kutyafiguráit, ezért nem lehet elkülöníteni egyik típust sem. Ugyanakkor a nyestet egyértelműen kizárhatjuk a királyi pecsétekről. A nyestet anatómiája szerint hosszú nyakú, teste felfelé kicsit szűkül, a feje is kisebb, mint a kutyáé és a farkasé. A heraldikai hermelin (francia hermine, angol hermine) vagy menyét (franciául: belette, angolul: weasel, németül: wiesel) ábrázolása általában követi a biológiai tulajdonságokat, hosszúkás, de tömzsi teste van, rövid végtagokkal, viszonylag rövid farkokkal. Bár a tapasztalat szerint a heraldikai állatok időnként könnyen összetéveszthetők és a 15. századi Magyarországon nem tételezhetjük fel a professzionális heraldikai jártasságot, az ábrázolások alapján úgy vélem, egyértelműen kijelenthető, hogy a királyi pecsétek vésnőkei egy kutyát *szándékoztak* a nyomóra készíteni.

A Nyugat-Európában a középkorban keletkezett címerkönyvekben többször szerepel egy három, egymás alatt jobbra futó kutyákat – pontosabban vékony testű agarakat – ábrázoló pajzs, amit Szlavóniával szokás azonosítani. Először Ulrich Richental konstanzi zsinati krónikájában szerepel az ezüst mezőben balról jobbra futó veres színű három kutya egymás felett, felül nyílt, lilimos koronával.³⁴ Biztos azonosítása a mai napig sikertelen, a hozzá tartozó szöveg (*Von dem Edlen künig von Schlaffanien*) értelmezéséről ma sem tudunk többet mondani, mint Thallóczy Lajos több mint egy évszázaddal ezelőtt.³⁵ Későbbi német címerkönyvek tőle veszik át a szláv területekre értelmezett (*Wintlanden, Windischen Landen*)³⁶ címet: így Grünberg 1480

körül összeállított címerkönyvének nincs önálló forrásértéke tárgyunk szempontjából.³⁷ A bizonytalan datálású *Das Uffenbachsche Wappenbuch* sem tudja azonosítani a három agarat.³⁸ A címereskönyvek digitális elérhetősége az utóbbi időben azt eredményezte, hogy ezeket a címereket is bevonták a heraldikai kutatásba, olyan területeken is, ahol korábban elsősorban pecséteket vagy más, épületeken maradt címereket tekintettek fő forrásnak. Sajnos a címereskönyvek felhasználásának kritikai módszertana még nem vált általánossá, ugyanis a címerkönyvek nem hivatalos udvari álláspontot képviselnek, hiszen a készítő személyes ismeretei jelennek meg bennük.³⁹ A korai angol és francia címerterkeseken a magyar uralkodói címerhagyomány első ránézésre

37 Das Wappenbuch Conrads von Grünenberg, Ritters und Bürgers zu Constanze - BSB Cgm 145. (<https://www.digitale-sammlungen.de/en/>)

38 Keletkezésére 1395–1440 között merültek fel érvek. *Das Uffenbachsche Wappenbuch*. Edited and introduced by Steen Clemmensen from Hamburg, Staatsbibliothek Ms. in scrinio 90 b. (2012) „3 greyhounds courant in pale” „Not identified, similar arms were used for Hungary or Slavonia”. Az ezt megelőző címer (435 *der windesche künig*) is fiktív: „3 man's head cr.” „Windesia might be for Slavonia or parts beyond Windische Mark of Hungary”. (79.) A könyv elérhetősége: <http://www.armorial.dk>. A címereskönyv: Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Cod. 90b in scrin. (<https://digitale.sub.uni-hamburg.de/>).

39 A magyar kutatás ezen a területen is példamutató: néhány korai címerkönyv elemzését nemzetközi politikai kontextusban tárgyalja: *Tarján Eszter*: Angol és francia címerterkesek vizsgálata. Az I. Edward (1272–1307) uralkodása alatt született angol enciklopédikus címerkönyvek királyi címereinek és lehetséges francia forrásainak vizsgálata. PhD disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2019. (elérhető: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/50931>). A kitűnő disszertáció a címerterkesek bemutatása mellett nyolc regionális elemzést tartalmaz. Konklúziója tanulságos: „Amennyiben az adott régiók uralkodói címereiről a terkes szerkesztője nem rendelkezett pontos információval, úgy ismereteinek hiányát igyekezett elfedni. Ennek három módját sikerült kimutatni. Elsőként foglalkoztam azokkal az esetekkel, amikor a földrajzi közelség, a politikai kapcsolat, valamint kulturális kötődés befolyásolta a valóságtól eltérő címerek megjelenését. Ilyen esetekben általában a megkonstruált jelvény számára egy-egy olyan szomszédos királyság címere szolgált mintául, amely az angol udvarban ismertebb volt. A második vizsgálati kategóriába azokat az eseteket soroltam, amikor valamilyen – gyakran pecsétes – forrásra, illetve annak torzulására vagy téves értelmezésére vezethető vissza a címer pontatlansága. A címerek készítésének egy további lehetséges módja a szavak összecsengését kihasználó gyakorlat. Ezt nem csak az

33 Maximilian Gritzner: Grundsätze der Wappenkunst verbunden mit einem Handbuch der heraldischen Terminologie. Nürnberg 1890. 84. 403. (Taf. 16.)

34 1483-as másolatainak több példánya (<https://data.cerl.org/istc/ir00196000>) közül a heidelbergi példányon (120r): <https://doi.org/10.11588/diglit.9340#0235>; a darmstadti példányon (239.) (<https://tudigit.ulb.tu-darmstadt.de/>) szépen látható.

35 „Mindez azonban csak a heraldika legendáris, források nélkül dolgozó ködképei közé tartozik.” *Thallóczy Lajos*: Balkáni (déli-szláv) és magyar címerek és pecsétbeli emlékek. Turul 26. (1908) 103.

36 Szlavónia lakóit magyarul tótnak, németül windischnek hívták. *Györffy György*: Szlavónia kialakulásának oklevélkritikai vizsgálata. Levéltári Közlemények 41. (1970) 239.



25. kép – Vízkelethy-címereslevél, Bécs, 1569

igen vegyes képet mutat, a magyar királyokhoz kötött orosz-lán szimbólum (nyilván Imre és II. András pecsétjeiről) az angol címeres hagyományban meghatározó lett. Attól, hogy az 1285-ös keltezésű Segar címertekercsen a magyar királyi címer két mezőben három ezüst agarat mutat, ez nem tekinthető *hiteles* magyar királyi címernek, mert nem tudjuk más forrásokkal, például uralkodói pecsétekkel is alátámasztani.⁴⁰ Csupán annyit jelent, hogy egy címerfestő, címereskönyv-összeállító valamikor, valahonnét úgy tudta, hogy ez a magyar

angol tekercseknél figyelhetjük meg, a címerábrák alluzivitását kihasználó praxis a francia forrásban is megjelenik.”

⁴⁰ Ez a sok példa közül egy Tarján Eszter disszertációjában. Ld. a disszertáció egyik publikált fejezetét: *Tarján Eszter: Magyar vonatkozású címerek a 13. század végi angol címerkönyvekben*. Turul 93. (2020) 1–10. További példák a fiktív címerekre: *Tarján Eszter: A Szicíliai Királyság Stauf és Anjou uralkodóinak címerhasználata és azok megjelenése a korai angol címerkönyvekben*. Turul 92. (2019) 27–32.

király címere. A címereskönyvek adatait tehát nem szabad megdönthetetlen heraldikai bizonyítékként elfogadni, elsődleges forrásként pedig semmiképpen sem.⁴¹ A címereskönyvek összeállítói értelemszerűen használták egymás munkáit, „forráskutatást” végeztek, így a teljességre való törekvés jegyében a fiktív és attribúált címerek gyakran vándoroltak egyik címereskönyvből a másikba.

A címereskönyvek ismerete, „használata” odáig vezetett a 15–17. században, hogy egy Bécsben kiállított magyar vonatkozású címereslevél a 16. század közepe után (Vízkelethy-címereslevél, Bécs, 1569) Szlavónia címerét vörös alapon három ezüst agárként *ábrázolták* kísérőcímerként,⁴² nyilvánvalóan a Richental-hagyomány jegyében. Egy másik címereslevél (Korcsolyás család), amelyen a Magyar Korona országait is megfestették 1578-ban, szintén szerepel a három agár (ezüst pajzsban vörös agarak), de itt, mivel nincs kiírva országnév és szerepel mellette a nyestes címer, ezért inkább Bulgáriát jelképezheti.⁴³ Így jutunk el oda, hogy a II. Ferdinánd-kori 1618-as koronázási rendtartás címerábrázolásában és a leírásban a három agár egyértelműen Bulgária címerét jelenti.⁴⁴ Már ezt megelőzően II. Mátyás 1608-as koronázási emlékérmén⁴⁵ is szerepel az agaras címer, tehát a 16. század végi címerrendezéskor döntöttek úgy, hogy ez Bulgáriát fogja képviselni a címerkoszorúban. Ez, az újkori Habsburg címer-reprezentációban forgalomba kerülő három agaras címer egyértelműen a középkori címereskönyvek – jelenlegi ismereteink szerint – fiktív címeréből eredeztethető, pecséten történő ábrázolása nem fordul elő és egyelőre bátran kimondhatjuk, hogy nincs köze Mátyás király kutyájához. Kimutatható tehát egy Nyugat-Európai eredetű, szlavóniai „kutyahagyomány” a címeres ábrázolásokon, ami befolyásolhatta a későbbi, főként újkori címerértelmezéseket, de a Mátyás és Jagelló-kori pecsétek ábrázolásához úgy tűnik, nincs köze. Vagy mégis?

Ha nem Szlavónia, akkor mi más?

Abból a tényből kiindulva, hogy az új pecsétekre rákerült a Boszniát jelképező korona – ráadásul nagyon előkelő helyen, hiszen heraldikai sorrendben rögtön a kettőskeresztes címet követte és ezután jött csak Dalmácia, majd a kutyás címer – megállapíthatjuk, hogy a király a sikeres hadjárat, Jajca bevétele után kellett, hogy úgy döntsön: ez a katonai siker olyan jelentőségű, hogy meg kell örökítenie a heraldikai reprezentációban. Mátyás döntésénél talán az sem elhanyagolható szempont, hogy Boszniának ekkor már nem volt koronás királya, miután a szultán kivégeztette Tomašević Istvánt. Egy kihalt

⁴¹ Sajnos a legutóbbi horvát címertörténet ezt nem veszi figyelembe, a különféle címereskönyvekben a pajzsban lévő három vadász kutyát például Horvátország és Szlavónia valódi címerének tekintik. *Božić, M. – Čosić, S.: Hrvatski grbovi i. m.*

⁴² *Kurecskó M.: A magyar királyi kettőspécsek heraldikája i. m. 28.*

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo. 29.

⁴⁵ *Soltész Ferenc Gábor – Tóth Csaba – Pálffy Géza: Coronatio Hungarica in nummis. A magyar uralkodók koronázási érméi és zsetonjai (1508–1916)*. Bp. 2016.

családnak a Szent Koronához tartozó országát foglalta vissza a töröktől, így 1464 tavaszán értelemszerűen Székesfehérvárott Bosznia királyává is koronázták Mátyást. Ha tehát a koronás bosnyák címer az 1463–64. évi katonai aktualitása miatt került rá a magyar királyi pecsétekre, akkor ezen az úton kell a megfejtést megtalálni a kutyás címerre is. A címergyűrré párban kerülhettek fel a további címerek esztétikai okokból, tehát Mátyásnak ugyanakkor (1463/64 fordulóján) és ugyanott (Boszniából hazafelé) kellett egy másik címermotívumot is választania. Thallóczy Lajos több mint száz évvel ezelőtt tett megállapítását szem előtt tartva kell választ adnunk a kérdésre, hogy Mátyást mi motiválta az 1464. évi címerkompozíció megalkotásánál, hiszen *nem* az igény fenntartásának nemzetközi diplomáciában elfogadott eszközül használta a címereket. Bosznia egy részének meghódítását és Jajca bevételét így jellemzi a Boszniát mindenkinél jobban ismerő történész: „Mátyás királynak ez a hódítmánya nem a magyar királyi *Rama* néven ismeretes *igényfenntartás* Boszniára nézve, nem is a nemzetközi jellegű *souverainitás* érvényesítése a bosnyák volt uralkodóház kihalta után annak az örökségére, hanem a török legyőzése után, hódítás alapján előállott teljes felségiség. Ezt a területet már Boszniának nevezi a Mátyás-korabeli államjog.”⁴⁶ Ha tehát a Boszniát jelképező (egyes vagy kettős) korona új pecsétre kerülését egyértelműen külpolitikai szempontból magyarázzuk – Mátyás megnövelte *meghódított* országainak számát, ezzel erősítve a reprezentációban is tekintélyét –, akkor a másik új címet is hasonló indokkal kell magyaráznunk. Keresni kell egy olyan geopolitikai helyzetű területet, szomszédos országot, ami Mátyás számára szintén kulcsfontosságú volt 1463–64-ben, nyilvánvalóan a török politikájában. Azért is kényszerülünk a politikai motiváció kiderítésére első lépésben, mert a kutyás címet nem találjuk egyetlen a Szent Koronának alávetett ország vagy uralkodócsaládja címerében sem.

Az ebből a szempontból szóba jöhető országok közül a magyar-oszmán háború szempontjából Havasalföldnél kisebb jelentőséggel bíró Moldvát rögtön ki kell zárunk a lehetséges jelöltek közül, mert 1464 előtt nem járt ott a király⁴⁷ és nem is volt katonai konfliktus itt. De a másik román vajdaság, Havasalföld sem jöhet szóba, hiszen a két román állam Magyar Királysággal szembeni státusza megegyezett, és a politikai-katonai események nem indokolnak semmilyen heraldikai változtatást.⁴⁸ Budáról nézve Havasalföld is egy klasszikus Magyarországnak alávetett hűbéri országnak számított, uralkodói családja is élt.

Bulgária?

A 2008-as Mátyás-katalógus számára történő pecsétleírások készítésekor tűnt fel számomra, hogy a korábban szlavón nyestként értelmezett címer valójában egy kutyát ábrázol, a királyi pecsétek leírásakor így a négylábú állatot az újabb irodalom alapján valószínűsíthetően Bulgária agaraként értelmeztem.⁴⁹ A Szapolyai János és I. Ferdinánd pecsétjén megjelenő négylábú állatot Kurecskó Mihály is Bulgária jelképének tartja, de agár helyett „Bulgária farkasának” tekinti.⁵⁰ Ezzel a véleménnyel elsősorban nemcsak azért nem tudok egyetérteni, mert mint láttuk, a Jagelló-királyok, Szapolyai és I. Ferdinánd pecsétjein kutyát láthatunk, hanem azért sem, mert én az újkori pecséteken lévő címerábrázolások kiindulópontjának Hunyadi Mátyás 1464-ben, koronázására megvésett kettőspecsétjét tekintem, amely gyökeres változást hoz a reprezentációban a korábbiakhoz képest. A címergyűrré nála jelenik meg elsőként – másodikként a hierarchiában, közvetlenül Dalmácia után – egy koronát ábrázoló címer, és negyediként a hierarchiában egy haránt futó kutyát ábrázoló címer. Legalul két családi címer, az 1453-ban kapott beszercei oroszlán és a holló szerepel. Ezek közül a hollót kivéve mindegyik folytatja karrierjét a Jagellók alatt is, és átveszi ezeket Szapolyai János is és Habsburg Ferdinánd is. Módszertani szempontból tehát helyesebb, ha az 1526 utáni „jelentés” előtt a középkori azonosítást végezzük el, és ezt követően tárgyalható csak az újkori pecsétek értelmezése. Módszertani szempontból nagyon kifogásolható, hogy az újkori címerábrázolások újkori értelmezését vetítjük vissza a középkorba. Az újkori Habsburg címereket tehát csak úgy tudjuk megérteni, ha figyelembe vesszük a mátyási előzményeket és a hagyományozódást. A mátyási hagyományokat követő „konzervatív” Jagelló, majd Szapolyai udvari reprezentáció mellett az 1490–1526 közötti időből kimutatható egy, az előbbihez képest újításokat tartalmazó, Habsburg kontextusban értelmezhető párhuzamos címerreprezentáció az önálló horvát címer beemeléseivel és a kardot tartó kar boszniai szimbolikájával. Ennek volt az a következménye, hogy a 16. század végén kétféle hagyományból kellett összegyűrni a Habsburgok Magyarországon Szent Koronájának országait illető hatalmi reprezentációját. 1526 után a 16. században folyamatosan újraértelmezték a címerek jelentését, azonosításukkal is többször küzdöttek. Külföldi, tájékozatlanabb heraldikusok olykor olyan hibákat is elkövettek, amelyek maradandó nyomot hagytak a címerreprezentációban. A Habsburg-udvar számára sokkal bonyolultabb volt a helyzet a Jagellók utáni szimbolika ügyében,

46 Thallóczy Lajos: Mátyás király első két török hadjárata (1463–1464). Hadtörténelmi Közlemények 16. (1915) 383.

47 Horváth Richárd: Itineraria regis Matthiae Corvini et reginae Beatricis de Aragonia (1458–[1476]–1490). (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 12./Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 2.) Bp. 2011.

48 Horváth Richárd: Hunyadi Mátyás és Havasalföld. Világtörténet (2010) 3–4. sz. 3–12.

49 A felségi pecséten „valószínűleg Bulgária agara”, illetve a titkos pecséten „minden bizonnyal a Bulgáriát jelképező agarat” kifejezésekkel: Hunyadi Mátyás, a király i. m. 242., 243. – A Mátyás-pecséten lévő négylábú állatot először Váralljai Csocsány Jenő: A magyar monarchia és az európai reneszánsz. Pomáz, 2005. 80–81. értelmezte Bulgária agaraként, szerinte ez később „megháromszorozódott”. Váralljai ötlete az újkori értelmezés középkorba való visszavetítését jelenti. Ezt követően Bertényi Iván: I. Mátyás király címerváltozatai. Levéltári Közlemények. 79. (2008) 92. úgy látta, hogy „a felfelé ágaskodó állat aligha lehet Szlavónia címere... Váralljai Csocsány szellemes ötletét e pillanatban lehetségesnek, de egyelőre még nem bizonyítottan lehet tekinteni.”

50 Kurecskó M.: A magyar királyi kettőspecsétek heraldikája i. m. 12.

mint Ulászlónak volt Mátyás után. A 16. század végi rendteremtés figyelembe vette természetesen a középkori gyakorlatot, hagyományokat, de értelmezésében, magyarázatában el is térhetett attól, és olyan gyakorlatot is kanonizálhatott, aminek nem feltétlenül volt hiteles középkori előzménye.⁵¹

Tény, hogy külpolitikai-katonai aktualitása nem volt, de Bulgáriát azért kell mégis tekintetbe venni a kutyás címer értelmezésekor, mert az egykori Bulgária területi fogalma az oszmán hódítás miatt a Mátyás-korabeli Szerbia egy részével is azonosítható volt, és a 13. század óta szerepelt a magyar királyi titulátúrában. A 13. század elején a magyar királyok kísérletet tettek a hódoltatására, majd 1365-től 1368-ig I. Lajos Vidin elfoglalása után azt a bolgár bánság központjaként a Magyar Királysághoz csatolta. Miután kiegyezett Stracimir János bolgár cárral, magyar vazallusként visszabocsátotta trónjára, országa pedig ténylegesen a Magyar Királyság vazallus államaként működött a 14. század végi oszmán hódításig.⁵² Nándorfehérvár régi nevéről (Bolgárfehérvár) a 15. században is tudhattak a krónikákból.⁵³ Az újkorban a Habsburg udvarban Bulgáriát jelképező három agár címereskönyvekben felbukkanó középkori előzményét fentebb láthattuk. A három agárnak bulgáriai vonatkozású pecsétéken, pénzezen és más heraldikai emlékeken nincs nyoma.⁵⁴ Két vékony szál mégis ide kapcsolható, amire azért érdemes kitérni. Az egyik, hogy a második bolgár állam jelentős uralkodójának, az Imre és András magyar királyokkal is szoros külpolitikai kapcsolatban lévő Kalojannak (1197–1207)⁵⁵ 1972-ben Veliki Tarnovóban felfedezett sírjában a halott király ujján talált arany gyűrű – Kalojan gyűrűje felirattal – egy bizonytalan fajtájú négylábú állatot ábrázol.⁵⁶ A rajta lévő pöttyök miatt inkább a dalmata kutyafajta korai formájaként, mint farkasként azonosítható állat azonban nincs pajzsba foglalva, tehát címerként történő viselése nem bizonyítható, de tudunk arról,



26. kép – Kalojan gyűrűjének ábrázolása (Forrás: 58. jegyzet)

51 Rácz Gy.: A Jagellók heraldikai reprezentációja i. m. 81–85.

52 John V. A. Fine: The Late Medieval Balkans. A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest. Ann Arbor 1994.

53 Benkő Loránd: Mióta lehetnek fehérvár helyneveink? Névtani Értesítő 14. (1992) 20.

54 <http://heraldika-bg.org/BG-gerbovnici.htm?fbclid=IwAR3LK8ZFhJqP4nYbhSeoQmIIoMFVxN80m89hI7SM1EKZJ2x9hoidt9U4AI>.

55 Bárány Attila: II. András balkáni külpolitikája. In: II. András és Székesfehérvár. King Andrew II and Székesfehérvár. Székesfehérvár 2012. 134–135.

56 Museum Veliki Tarnovo inv. n° 5934. Le Félin de la bague-cachet de Kaloyan. In: Etudes Balkaniques. 1974 n° 4. 118–126.; Jean-Christian Poutiers: Le félin de la bague-cachet de Kalojan. Etudes Balkaniques 15. (1979) 4. sz. 118–126. Uő: Les débuts de l'héraldique bulgare au deuxième Empire (1185–1396). In: Les Origines des Armoiries. IIe Colloque international d'héraldique, Bressanone/Brixen, 5–9.X.1981. édité par les soins de Hervé Pinoteau, Michel Pastoureaux et Michel Popoff. Paris 1983. 117–132

hogy Kalojant a bizánci udvarban Skyloioannes-nek, azaz Kutya Jánosnak is hívták.⁵⁷ Kétséges, hogy a magyar királyi udvarban az 1460-as években emlékeztek volna a 13. század elején tett hódításra, vagy ha volt is, tovább élt volna a bolgár uralkodói kutya jelvény, hiszen a középkori emlékek a későbbiekben többnyire három oroszlánnal jelképezték Bulgáriát.⁵⁸

A másik vékony szál a 14. századi bolgár bánsághoz kapcsolódik, amelynek egyik utolsó bánja Kórógyi László volt 1366–68 között.⁵⁹ A Kórógyiak az azonos eredetű castelli grófokkal megegyező negyedelt címerpajzsra több hazai pecsétről is ismeretes, de a két család sisakdíszé különbözik. A Würzburghoz közeli Castell grófjai pávatollas süveget használtak sisakdíszként, a Kórógyiak viszont – László bán testvérének, István macsói bánnak († 1397 után) az eszéki síremléke alapján – már a 14. században egy jobbra néző egész alakos kutyát viseltek.⁶⁰ Nem zárhatjuk ki azt a lehetőséget, hogy a kutya éppen a bolgár bánságból került a Kórógyiak sisakdíszére, és ez a királyi udvarban és az arisztokrácia köreiből ismert tény befolyásolhatta Mátyást a címerválasztásban. Ez a feltételezés annál is inkább indokolt, mert Mátyás apjának, Hunyadi Jánosnak állítólag felajánlotta a pápa 1444-ben Bulgária királyságát.⁶¹ Mindazonáltal mégis kevésbé tartom valószínűnek a bolgár eredetet, annál is inkább, mert az önálló Bulgária a 15. század közepére a több mint fél évszázados oszmán uralom miatt lényegében elfelejtődött az európai politikában.⁶² Bulgária szerepeltetésének a királyi címerkoszorúban nem volt külpolitikai aktualitása 1464 előtt, így nem tudjuk kellően megindokolni a címerbe kerülést, viszont a kutyás ábrázolások megléte elgondolkodtató.

57 Alexandru Madgearu: The Asanids: The Political and Military History of the Second Bulgarian Empire, 1185–1280. Leiden–Boston 2017. 170–171.; Fine, J.: The Late Medieval Balkans i. m. 1994.

58 A címerek együtt láthatók a következő honlapon: http://heraldika-bg.org/gallery_armorial.htm; Érdekes, hogy a Bulgária címeres emlékeit is felsorakoztató, a holland Hubert de Vries által készített honlap (National Arms and Emblems Past and Present) kapcsolatba hozza a kutyás gyűrűt a IV. Béla-kori szlavón báni dénárokkal (<http://www.hubert-herald.nl/Bulgaria1.htm>) „Such quadrupeds, sometimes of the shape of a dog or of a marten are known from heraldry from all over the Balkans. Early examples are the martens on the official dress of sebastocrator Alexander and on the coins of Bela IV (1235–'70) and his successors from Slavonia.”

59 Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. Bp. 1996. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) I. 34–35.

60 A két család minden bizonnyal a konstanzi zsinaton „szúrta ki” egymást az azonos címer alapján. Neumann Tibor: Találkozó Konstanzban: a Kórógyiak grófi címe. Turul 87. (2014) 104–108. A Kórógyi pecsétkekre: Lővei Pál – Takács Imre: Egy 1358. évi dubrovnikai sokpecsétetes oklevél pecsétjei. Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére. I. Szerk. Bárány Attila – Dreska Gábor – Szovák Kornél. Bp.–Debrecen 2014. 135.

61 Az adat Długoszról maradt fenn. Engel Pál: A szegedi eskü és a váradi béke. Adalék az 1444. év eseménytörténetéhez. In: Uő: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok. (Millenniumi magyar történelem – Historikusok). Szerk. Csukovits Enikő. Bp. 2003. 214., 223.

62 Kiril Petkov: A Korona elleni lázadóktól a fideli nostri Bulgariig. Az ortodox balkáni népekről alkotott kép Kelet-Közép-Európában (1354–1572). Aetas 10. (1994) 3. sz. 37–38.

Szerbia?

Bosznia és Szerbia története a 15. században szorosan összekapcsolódott. Mátyás trónra kerülése előtt néhány nappal (január 20-án) meghalt Brankovics Lázár szerb despota. Ezzel Szerbia uralkodó dinasztiáját törvényesen kihaltak tekintették, hiszen nem volt törvényes fiú utóda. Tomašević István bosnyák király, aki rögtön Lázár despota halála után megszállt bizonyos szerb területeket, békét kötött az oszmánokkal, és tárgyalásokat kezdett a néhai despota lányának és a saját fiának házasságáról. Mátyás a szegedi országgyűlésen (1458. december) hozzájárult, hogy Tomašević boszniai herceg a maradék szerb területeket saját országához csatolja, azaz őt ismerte el Bosznia és Szerbia uralkodójának. Tomašević István bosnyák király 1459. március utolsó hetében bevonult Szendrőbe, ahol feleségül vette Lázár leányát, és formálisan is átvette a despota magyarországi és szerbiai területeit.⁶³ A koronás címet viselő Tomašević mindkét királyság (Bosznia és Szerbia) uralkodója volt. Miután Tomašević 1462 telén felmondta a török függést és a II. Piusz pápa által a török elleni összefogás érdekében összehívott mantovai kongresszushoz fordult védelemért, II. Mehmed oszmán szultán 1463 májusában megtámadta, hogy megbüntesse. Júniusban a szultánnak sikerült elfoglalnia Jajcát, majd Tomašević Istvánt elfogatta és kivégeztette.⁶⁴ Ezzel Bosznia, de Szerbia is uralkodó nélkül maradt, így Mátyás Jajca sikeres visszafoglalása után a bosnyák koronával mintegy Szerbiát is pecsétkoszorújába emelte. Ne felejtjük el, hogy Mátyás a boszniai hadjárat előtt Szerbiában jelentős pusztításokat végzett az oszmán területeken – amint erről beszámol a király 1464 januárjában a pápának Jajca visszafoglalásáról írt levelében –, de végül területeket és várakat elcsatolni nem tudott. Szapolyai szerbiai hadjárata pedig már 1464 őszén történt, amikor rég készen voltak az új pecsétek. A bosnyák koronába Mátyás tehát minden bizonynyal nemcsak Boszniát, de Szerbiát is beleértette, így nem valószínű, hogy a kutyás címer kapcsolatba hozható Szerbiával.

Hercegovina?

Van viszont egy olyan balkáni tartomány, amely komolyan szóba jöhet, mint mátyási hódítás. A későbbi Hercegovina, korábban Hum (Halomföldre), a Neretva és a Drina közötti terület, amelyet Sandalj Hranic Kosača tartott uralma alatt 1392 és 1435 között. Sandalj örököse saját utód hiányában unokaöccse, Stjepan Vukčić Kosača lett, aki 1435-től haláláig, 1466-ig volt Hum fejedelme. A magyar történetírásban Vukčić Istvánként szereplő nagyúr volt az, aki 1448 körül felvette az addig használt vajdai (*waywoda regni Bosne*) címe helyett az „Isten kegyelméből Szent Száva hercege, Halomföld és a tenger melléki részek ura, drinai zsupán és a boszniai királyság nagyvajdája”

63 Pálosfalvi Tamás: Szegedtől Újvárig. Az 1458–1459. esztendőkről krónikájához. Századok 147. (2013) 356.

64 Thallóczy Lajos: Jajca (bánság, vár és város) története. Bp. 1915. (Magyarország melléktartományainak oklevéltára. Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum 4.) LXXVIII–LXXXVI.; Thallóczy L.: Bosnyák és szerb i. m. 24–41.

jól hangzó címet. A „Szent Száva hercege” cím felvételével István egyértelműen az első bosnyák király példáját követte, a Nemanjida szentnek saját címébe emelésével jelezve kapcsolódását a középkori szerb államhoz, egyben kinyilvánítva uralmi területének független státuszát a boszniai királyságtól és a szerb despotátustól.⁶⁵ Vukčić István és Jelena Balšić házasságából született István örököse és utóda, Vladislav Hercegovic, a magyar történetírásban László szentszávai herceg (1466–1489) és Katarina Kosača († 1478).⁶⁶ László szentszávai herceg 1463-ban csapataival fontos szerepet játszott Mátyás boszniai hadjáratában, előbb a Ráma menti területeket hódoltatta, majd megjelent Mátyás jajcai haditáborában is. Ugyanezt tette apja, István herceg is, bár az ostromban már nem vett részt, csak katonákat és pénzt adott a magyar királynak. A hercegovinai hozzájárulás Mátyás boszniai hadi vállalatához állítólag olyan jelentős volt, hogy maga II. Mehmed szultán később nem is Mátyás királyt, hanem a herceget okolta Jajca elvesztéséért. Mátyás 1463. december 6-án, Jajca ostroma folyamán, oklevélben rögzítette a László herceggel kötött megállapodást, melynek a következők voltak a főbb pontjai: László élethossziglan hűséget esküdött a magyar királynak és a Szent Koronának; ígéretet tett Busovača vár (*castrum Buxovecz simul cum Nerethva*) átadására a királynak vagy megbízottainak; kötelezte magát, hogy valahányszor a király vagy valamelyik bárója hadat vezet Boszniába, személyesen csatlakozik a csapataival, ha viszont a magyar sereget nem báró vezeti (*sub conductu alicuius capitanei, qui non esset baro*), akkor csak csapatokat küld. A herceg a király többi ellenségével szemben „a többi báró módjára” (*more aliorum baronum*) köteles hadba vonulni, Velencét kivéve. Cserében a herceg bármikor szabadon mehet a király udvarába, aki valamennyi birtokában megvédi őt, és neki adományozza azon területeket, főképpen Rama és Hleva/Livno kerületeket (*tota Rama ac Illevanczky cum Hleva*), amelyeket maga a herceg foglalt el a törököktől.⁶⁷ A szerződés értelmében egyértelműen olyan területeket szerzett meg a magyar király, amelyek nem voltak részei a Jajca környéki Boszniának, hanem mélyebben helyezkedtek el a szárazföld belsejében és önálló tartományt alkottak.⁶⁸ A szerződés szövege megkülönbözteti a török szultán által elfoglalt Boszniát a még el nem foglalt Hercegovinától.⁶⁹ A szerződéssel Mátyás Magyarországhoz kötötte a szentszávai hercegeket és az általuk birt országot, a későbbi Hercegovina bizonyos részeit. A Balsic-Vukčić rokonság rendkívül kiterjedt balkáni kapcsolati hálót jelentett, ezek a családok szinte minden számottevő balkáni familiával rokonságban voltak. Az uralmuk alatt álló

65 Pálosfalvi Tamás: A szentszávai hercegek Magyarországon. In: Hercegek és hercegségek a középkori Magyarországon. Szerk. Zsoldos Attila. (Közlemények Székesfehérvár történetéből) Székesfehérvár 2016. 111–115.

66 Utóbbi Kotromanic Stjepan Tomaš/Tamás István boszniai király második felesége volt. (Az utolsó bosnyák király, a szultán által kivégeztetett Stjepan Tomašević/Tomasevics István az első feleségtől, bizonyos Vojačától született.)

67 Pálosfalvi T.: Szentszávai hercegek i. m. 116–117.; Thallóczy Lajos: Bosnyák és szerb élet- s nemzedékrajzi tanulmányok. Bp. 1909. 493–498. (az oklevél: DF 233115.)

68 Hulm is régi politikai célpont volt a magyar királyok számára, hiszen a területet II. András foglalta el elsőként: *Bárany Attila*: II. András balkáni külpolitikája i. m. 129–173.

69 Thallóczy L.: Bosnyák és szerb i. m. 163.

terület pedig stratégiai jelentőségű volt a magyar király számára. Az egyezmény tényleges végrehajtása már a koronázás utáni időre maradt, 1465-ben került napirendre, miután világossá vált, hogy a herceg képtelen lesz megvédelmezni Hercegovinát az oszmánokkal szemben. A diplomáciai előkészítés után Mátyás 1465 őszén személyesen vonult serege élén a Szávához, és mialatt ő maga Zvornik ostromához fogott, Vitovec Jánost és Rozgonyi Jánost küldte az István herceggel kötött alku végrehajtására. Mire azonban a magyar biztosok megérkeztek, a herceg meggondolta magát, és a Narenta/Neretva folyó mellékét, valamint Hercegnovit immár a velenceieknek ajánlotta föl. Ekkor került sor viszont a Neretva melléki Počitelj várának magyar elfoglalására, amelyet 1463-tól 1471. évi elestéig, raguzai pénzen, magyar helyőrség védett.⁷⁰ Mátyás Hercegovinát sajátjának tekintette: 1465 novemberében Ragusai Sándor telki apátnak Dél-Hercegovinában lévő birtokokat adományoz (cirill betűs oklevelével).⁷¹ Mátyás hercegovinai uralma 1471-ig, Počitelj oszmán kézre kerüléséig tartott. Az 1463-tól elfoglalt várak köré épített védelmi rendszer 1471-ben bekövetkezett összeomlása kulcsfontosságú esemény volt a korszakban, mert röviddel utána Ljubuški elfoglalásával megnyílt az összes útvo-nal Dalmácia felé, lehetővé téve annak egyre gyakoribb támadását.⁷² Külpolitikai-katonai érvekkel tehát nagyon is elképzelhetőnek tartom, hogy a Bosznia mellé beemelt másik címerrel Mátyás Hulmot, azaz Hercegovinát jelenítette meg. Átnézve a szóba jöhető emlékanyagot, sajnos erre nincs közvetlen heraldikai bizonyítékunk, csak logikai következtetés.⁷³

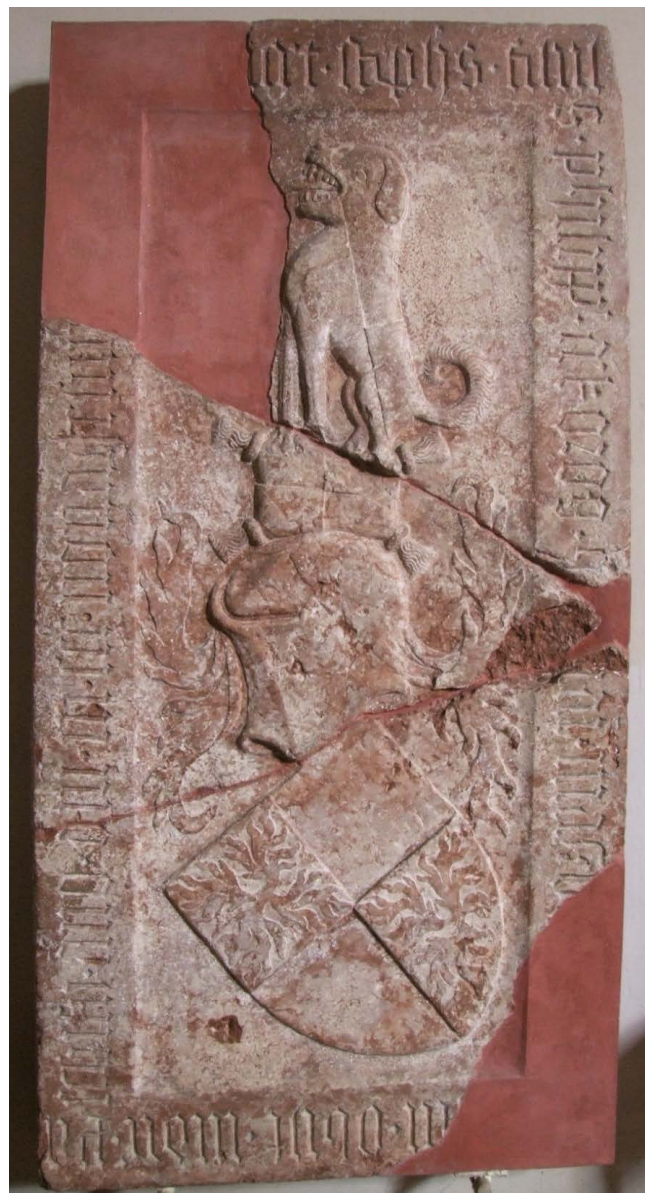
Ha elfogadjuk a koronás címer külpolitikai-hadi motivációját, akkor a párját, a kutyás címert is a boszniai hadjáratához kell kötnünk. A boszniai háborúból hazatérő Mátyás 1464 első hónapjában adhatott parancsot az új pecsétek vésésére. Ekkor dönthetett úgy, hogy koronázása utáni új pecsétjeire a frissen megszerzett Bosznia (Jajca) címere mellé rávéseti a szerződéssel

70 Pálosfalvi T.: Szentszávai hercegek i. m. 119. Ragusa és Magyarország összeköttetéseinek oklevéltára – Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum regno Hungariae. Szerk. Gelcich József, Thallóczy Lajos. Bp. 1887. A Počiteljre vonatkozó adatok: 627–628., 769–770., 772–775., 778., 780., 783–786., 788–793., 795., 799., 800.

71 Thallóczy L.: Bosnyák és szerb i. m. 504–505.

72 Tursko-Slovenski Spomenici Dubrovačke Arhive. Ed. Ćiro Truhelka. Sarajevo 1911. 307–310. *Džemal Čelić*: Počitelj na Neretvi: urbanističko-arhitektonska studija s osvrtom na problematiku održavanja. In: Naše starine: godišnjak Zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti. 7. (1960) 5–8. *Sima Ćirković*: Herceg Stefan Vukčić-Kosača i njegovo doba. Beograd 1964. 265–274.; *Ivan Mustać*: Počitelj u sustavu obrane Hrvatsko-ugarske države od Turaka. In: Povijest hrvatskog Počitelja. Ed. Krunoslav Kordić Čapljinina–Zagreb 1996. 39–79.; *Emir O. Filipović*: The key to the gate of Christendom? The strategic importance of Bosnia in the struggle against the Ottomans. In: The Crusade in the fifteenth century. Converging and competing cultures. Ed. Norman Housley. London–New York 2017. 162. Figyelemre méltó, hogy a vár legrégebbi, központi magját Holló toronynak hívják (Gavran-kapetanova kula).

73 A térség heraldikai emlékanyagában előfordul farkas (a Balšićok címerében és Radoje bosnyák nagy-kenéz címeres síremlékén: Thallóczy L.: Bosnyák és szerb i. m. 346–347.), de a kutyás címer eredetéhez csak körülményesen volna kapcsolható. A térség történeti forrásainak legjobb ismerője, Emir O. Filipović (Sarajevo) sem tud kutyás címeres emlékről – szóbeli tájékoztatása szerint, amit ezúton is megköszönök. Vö. Tomislav Galović – Emir O. Filipović: Prilog bibliografiji radova o heraldici (s posebnim osvrtom na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu) Arhivski vjesnik 51. (2008) 161–226.



27. kép – Kórógyi István sírkövének kutyás sisakdísz (Eszék, Szent Kereszt-templom, Lövei Pál felvétele, 2010)

megszerzett Hercegovina címerét is. Mátyás címerválasztásában segítségére lehettek munkatársai, akik jártasak voltak a heraldikában és ismerhették a nyugati címereskönyvet is. Mivel nem létezett Hercegovinának korabeli címere és a még élő hercegovinai nagyurak címerének királyi reprezentációba történő beemelése nem látszott indokoltnak, tanácsadói azt javasolhatták, hogy a Richentalnál szereplő politikai szempontból semleges kutyát tegye meg Hercegovina címerévé, és ez legyen a koronás pajzs párja az új kompozícióban, ezzel emlékeztetve az országot a sikeres hadjáratra. A kutya a „szlávok földjét” szimbolizálta Richentalnál, Hercegovina lakói és urai pedig délszlávok voltak. A király 1463–64-ben legbefolyásosabb „értelmiségi” munkatársa a szlavóniai származású Zrednai János váradi püspök és a szintén szlavóniai Janus Pannonius pécsi püspök volt. Ők – és ehhez hozzávehetjük még a szintén

szláv környezetből származó Szapolyai Imrét is – valamilyen ott voltak a boszniai hadjáratban,⁷⁴ de különösen Zrednai irányutatását tartom elképzelhetőnek. Miért ne kaphatott volna Mátyástól Hercegovina egy virtuális címeradományt, ha ezt a király lényegében saját magának adományozta?

A kutya címer hercegovinai eredetét leginkább a címer későbbi sorsa és egyetlen, nem pecséten történő ábrázolása erősíti meg. Mátyás 1471 után kimutathatóan mellőzte a kutya címerábrát a heraldikai reprezentációjában. A két, 1464-ben bevezetett új címer későbbi királyi használata egyértelmű különbséget mutat. Amíg a boszniai korona/koronák (időnként kettő) jól adatolhatóak középkori emlékeken – pecséten,⁷⁵ a corvinák is⁷⁶ –, addig a haránt futó kutyáról ezt nem tudjuk elmondani. Ez utóbbi címer egyetlen kivétellel egyik korabeli emléken sem szerepel, tudomásom szerint nem fordul elő sehol a corvinák lapjain sem. Kimaradt a Turóci-krónika címergyűjteményéből is, csak az említett, 1464-ben készített két királyi pecséten (második titkos és felségi nagypecsét) volt látható a király uralkodásának végéig. Alávetett vagy meghódított országok címerei között nem vehette fel a versenyt 1469 után a cseh oroszlánnal, a morva sassal vagy később az osztrák pólyával, hiszen végső soron kudarcra végződött a hódítás, ellentétben a bosnyák koronával, amely mindvégig hirdette Jajca 1463-as dicsőséges bevételét és megtartását.⁷⁷ 1471-ben még a maradék névleges magyar uralom is megszűnt Hercegovinában Počitelj elvesztésével, ez mindenképpen kudarc történet volt a király számára. Ez volt az elhagyható, elhagyandó címer a Turóci-krónikából, és a király uralkodása utolsó két évtizedében láthatóan nem tekintette már fontosnak. Az viszont figyelemre méltó, hogy II. Ulászló saját pecsétje vésésekor nyilván Mátyás iránti tiszteletből átvette, és innentől egyenes út vezetett az ő fiának pecsétjére, majd innen is tovább hagyományozódott. Ennek magyarázata nyilván az előd iránti tisztelet volt mind a Jagellók, mind Szapolyai és a Habsburgok esetében. Hercegovina hamar elvesztette aktuálpolitikai jelentőségét és később egy, a Szent Koronához tartozó ország címereként tekintettek rá. Igénycímer lett, meglehet, pontos jelentése, tartalma is feledésbe merült az évek múltával. Fontos hangsúlyozni, hogy, ha a kutya Szlavóniát jelképezte volna, nem lehetne indokolni a király részéről az 1471 utáni tudatos mellőzést.

74 A Szapolyai család oklevéltára I. Levelek és oklevelek (1458/1526). (Magyar Történelmi Emlékek) Közreadja: Neumann Tibor. Bp. 2012. 89. (Nr. 65.); *Thallóczy L.*: Mátyás király első két török hadjárata i. m. 376.

75 A koronás pajzs rákerült az 1469–1484 között használt első cseh királyi titkos pecsétre is, mégpedig a címerkoszorú igen előkelő helyén, a magyar kettős kereszt és a morva sas után harmadikként. Hunyadi Mátyás, a király i. m. 244. (4.21. sz. Antonín Kalous). Hangsúlyozom, a magyar korona alá tartozó országok közül csak ez az egy szerepel a pecséten, a dalmát leopárdok sem. Az 1486–1490 között használt második cseh királyi titkos pecséten a koronás pajzsot lecserélte a Luxemburgi oroszlánnal, így itt már nem szerepelnek magyarországi társországi címerek. Uo.

76 Csak néhány példa: Országos Széchenyi Könyvtár, Cod. Lat. 346., Cod. 654., Cod. 656., Státní knihovna ČR, Cod. Lat. VIII. H. 73. (<https://corvina.hu/hu/category/virtualis-corvinak/osszes/>).

77 Az ostrom viszontagságaira lásd *E. Kovács Péter*: Jajca 1464. évi ostroma. In: *Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére*. Bp. 2005. 403–418.



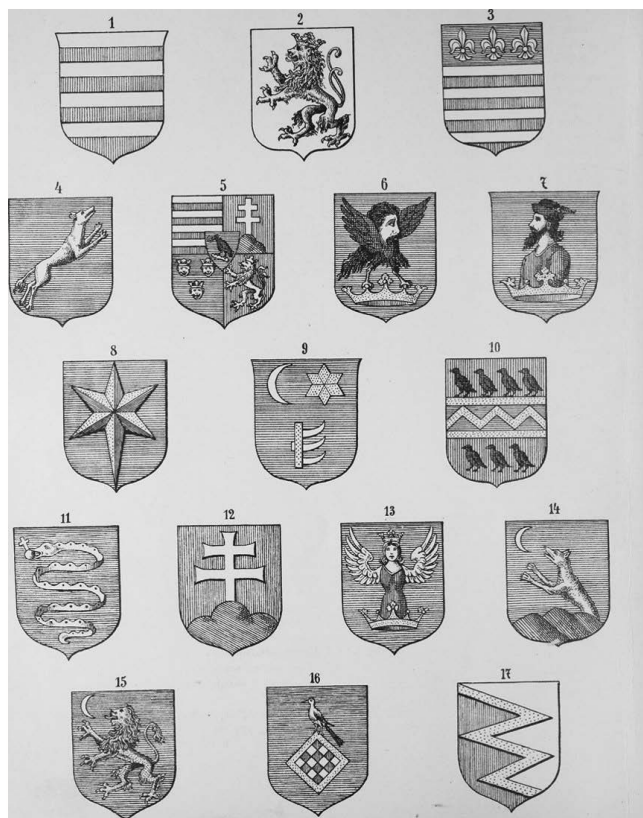
28. kép – A koronás bosnyák címer a Philostratus kódexben (OSZK Cod. Lat. 417. -f109v)

Van azonban egy olyan korabeli, 15. századi művészeti emlék, amelyen szerepel a kutya címer, ráadásul két helyen is. Ez viszont nem a közvetlen királyi reprezentáció része, hanem csak közvetetten kapcsolódik hozzá. A kassai Szent Erzsébet templom déli tornyán lévő⁷⁸ Mátyás-címer, amely a felségi pecsét kompozícióját utánozza – a kutya ábrázolása ugyan nemcsak kutyának, de nyestnek vagy farkasnak is eléggé gyenge –, tehát semmi rendkívüli nincs benne. A másik színes ábrázolás viszont a szentség ház kovácsolt vasajtáján található címerek között bukkan fel. A szentség ház három ajtaján lévő, összesen 17 pajzsból álló címersorozat



29. kép – A kassai dóm déli tornyán lévő Mátyás-címer (Forrás: 78. jegyzet)

78 *Wick Béla*: Kassa története és műemlékei. Kassa 1941. képe a 32–33. lapok között. *Feuerné Tóth Rózsa*: Kassai István Budán. Budapest Régiségei 16. (1955) 140. 12. kép. Színes fotó: Hunyadi Mátyás, a király i. m. 118. 7. kép.



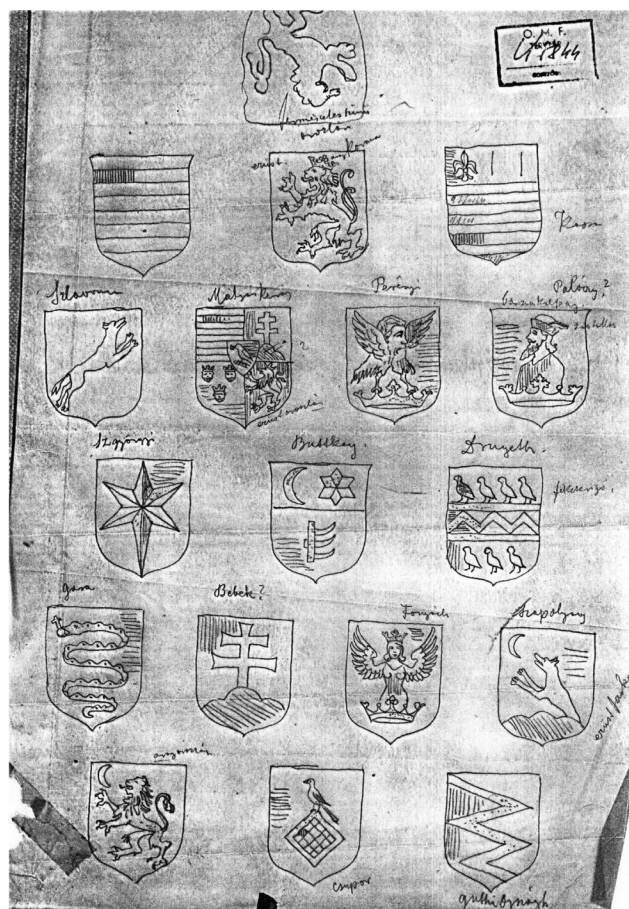
30. kép – A kassai szentségház címerei Csoma József tanulmányából (Forrás: 79. jegyzet)

régóta ismeri a szakirodalom,⁷⁹ elkészítését a címerek tulajdonosai és a kifizetési adatok alapján eleinte 1468–1477 közé tették,⁸⁰ majd Marosi Ernő az 1471. évi Mátyás-ellenes felkeléssel, a Kázmér behívása körüli konfliktussal hozta összefüggésbe. „A szentségfülke keleti, szentély felé forduló oldalán a Mátyás-kori országcímert, Magyarország, Csehország és Szlavónia címereit találjuk Kassa városának címere körül.” Szerinte a Mátyás pártján maradó Kassa és Mátyás címereivel, főleg pedig csehországi címerével együtt nem szerepelhettek a lázadók címerei.⁸¹ Mátyás címerei mellett ugyanis a 12 főúri címerkompozíció a Mátyás mellett kiálló bárók és a környék tekintélyeinek 1471. évi látványos seregszempléjéként értelmezhető. És ezen a ponton kell magyarázatot találnunk arra, hogy miként fordulhatott elő, hogy az uralkodói

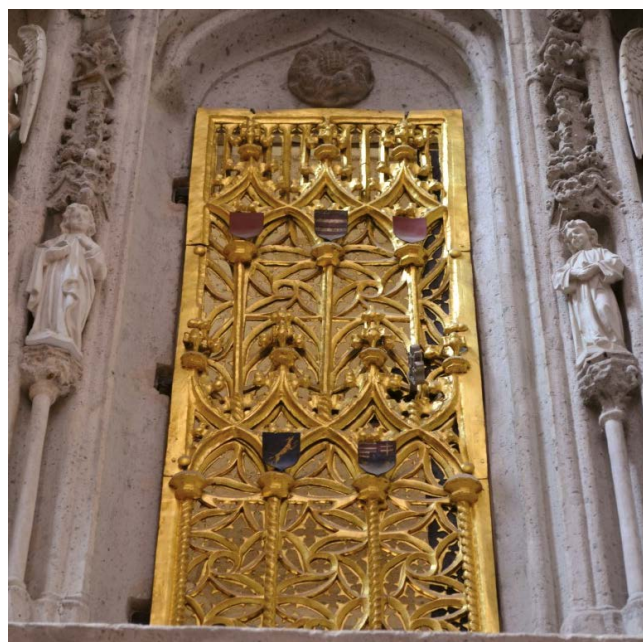
79 Először Csoma József írt róla, a négy lábú állatot Szlavónia nyestjével azonosította. „Szlavónia címere kék pajzsban, balharánt szökő nyest.” Csoma József: A kassai dóm szentségházán lévő címerek. Turul 7. (1889) 21–26. A címerek azonosítását a későbbiekben pontosítani kellett: Csoma József: A magyar heraldika korszakai. Bp. 1913. 43. A későbbiekben a szakirodalom természetesen nyestként írta le a címet. Lövei Pál: Az erkély heraldikai programja. In: Buzás Gergely – Lövei Pál: A visegrádi királyi palota északnyugati épülete és az utcai homlokzat zárt erkélye. (Visegrád régészeti monográfiái 4.) Visegrád 2001. 30.

80 Mihalik József: A kassai szent Erzsébet-templom. Első rész. Bp. 1912. 45.

81 Marosi jó érzéssel tapintotta ki az 1471-es konfliktust a háttérben: Marosi Ernő: Tanulmányok a kassai Szent Erzsébet templom középkori építéstörténetéhez. Művészettörténeti Értesítő 18. (1969) 34–35; Rácz György: A kassai dóm szentségházán lévő családi címerek (kézirat).



31. kép – A kassai szentségház címerei (Magyar Építészeti Múzeum – Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Tervtár K 5844/1. A képet Lövei Pálnak köszönöm.)



32. kép – A kassai szentségház címerei ma (A képet Maria Hajduovának köszönöm.)

címerek közül a vágásos pajzs és a cseh oroszlán mellett egyedül csak a kutyás címer szerepel Mátyás pajzsai közül, nyilvánvalóan nem véletlenül. Mint az ilyen címerkompozíciók esetében szokványos,⁸² fontos időjelölő (ma úgy neveznénk: időkapzsula) funkciója van: a szentségházat akkor készítették, amikor Mátyás király uralkodott Magyarországon, és nemrég cseh királlyá is választották, vezető bizalmasainak egy része felkelt ellene, viszont a legnagyobb birtokosok és a helyi nagyurak kitartottak mellette. És ebben az évben esett el a király legdélibb végvára, Počitelj. Az 1471. évi törökellenes mozgósítás, Szabács felépítése, a bosnyák királyság újjászervezése Újlaki Miklós irányításával Hulm végleges elvesztésének felismerését jelentette. A kutyás címer többet nem szerepel Mátyás címerei között a királyi reprezentációban. Újonnan vésetett, külföldön használt pecsétjeire már az északi, újabb hódítások jelképrendszerét tetette (morva sas, sziléziai sas, lausitzi ökör), az 1464-ben bevezetett két új címer közül egyedül a jajcai ostrom dicsőségét hirdető bosnyák koron(ák) ábrázolása maradt meg folyamatosan a reprezentációban. Utóbbi a batuzeni Mátyás-emléken kifejezetten előkelő helyen szerepel.⁸³

Összegzés helyett

A fentiekben – reményeim szerint – sikerült bizonyítani, hogy Mátyás király 1464. évi felségi és titkos pecsétjén nem nyest, hanem egy kutya ábrázolása látható. A kísértőcímet ezt



33. kép – A kassai kutya mai képe

követően az uralkodó nem használta a reprezentációjában, ellentétben a szintén 1464-ben felvett bosnyák koronával, vagy koronákkal, amely mindvégig kitüntetett helyet kapott a címerei között. Valószínűsítem, hogy a kutyás címet is a boszniai hadjárat során „találta” a király, ahogy a bosnyák koronát is, és így együtt, párban kerültek a pecsétekre. Heraldikai és államjogi okokból a kutyás címer nem lehet Szlavóniáé. Bulgária ugyan komolyan szóba jöhet, de a politikai körülmények miatt mégis azt feltételezem, hogy eredetileg Hercegovinát jelképezhette. Előzménye a nyugat-európai címereskönyvekben fennmaradt, a szlávok földjét jelképező agaras címer lehetett. Počitelj és Hercegovina 1471-es elvesztése után a kutyás címer is elvesztette jelentőségét. II. Jagelló Ulászló trónra kerülése után hagyománytiszteltből átvette elődének reprezentációját, amit fia is követett, sőt az első Habsburg-uralkodók idején és Szapolyai János jelképhasználatában is kimutatható, bár akkori szimbolikáját, jelentését már nem tudjuk.

82 Radu Lupescu: Lay and Ecclesiastic in the Heraldic Representation on the Matthias Loggia in Hunedoara Castle. *Studia Universitatis Babes-Bolyai Historia* 58. (2013) 31–48.; Lővei Pál: [Opponensi vélemény] In: Lupescu Radu „Vajdahunyad vára a Hunyadiak korában” című doktori (PhD) értekezésének vitája. *Művészettörténeti Értesítő* 57. (2008) 1. sz. 169.; Radu Lupescu: John Hunyadi's Heraldic Display in the Great Palace of Hunedoara Castle. In: *Heraldry in Medieval and Early Modern State Rooms*. Ed. Tors-ten Hiltmann – Miguel Metelo de Seixas. Ostfildern 2019. 53–69.

83 Papp Szilárd: A királyi udvar építkezései Magyarországon 1480–1515. Bp. 2005. 207–210.